

Ο Ιππόδρομος / Circus / Το «Ιππικόν»

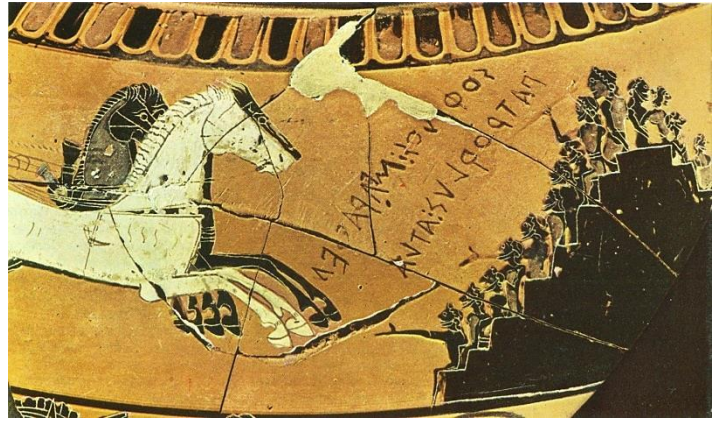
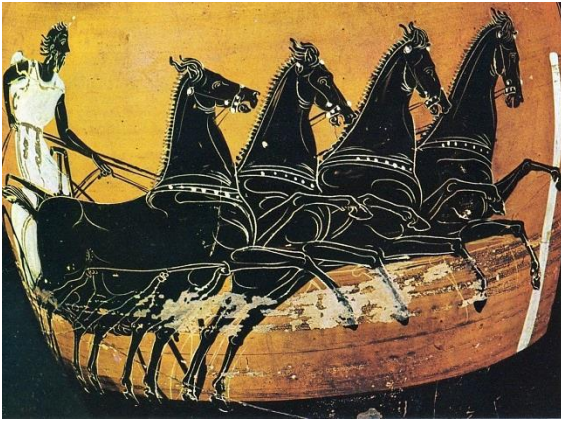
ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΟΡΟΜΗΛΑ

Από τον Κύκλο Διαλέξεων του Πανοράματος:

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΗΠΕΙΡΩΝ Μέρος Ββ*

*ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ. Η Διάλεξη έγινε στο Πανόραμα τον Μάιο του 2012 και συνοδευόταν από power point με πλούσιο εικονογραφικό υλικό (βλέπε χωριστά) . Οι Σημειώσεις, με μικρές προσθήκες, μοιράστηκαν στους φοιτητές που παρακολουθούσαν τις παραδόσεις του καθηγητή Ιωσήφ Βιβιλάκη στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, με την ευκαιρία της συνάντησης με τη Μαριάννα Κορομηλά στο ΕΚΠΑ τον Οκτώβριο του 2014)

ΟΛΥΜΠΙΑ. Ο Ιππόδρομος ήταν ο χώρος τέλεσης των αρματοδρομιών και των ιπποδρομιών, που ήταν τα λαμπρότερα αγωνίσματα των Ολυμπιακών Αγώνων. Οι **αρματοδρομίες** τεθρίππων στον ολυμπιακό Ιππόδρομο εισήχθησαν στην 25η Ολυμπιάδα (το **680 π.Χ.**) και ήταν το έβδομο από τα παραδοσιακά αθλήματα των Αγώνων. Το 648 π.Χ., εισήχθησαν και οι **ιπποδρομίες**, ενώ και στα Πύθια (Δελφοί) και στα Ίσθμια (Κόρινθος) οργανώνονταν ιππικοί αγώνες, από το 582 π.Χ., όταν αναδιοργανώθηκαν οι πανελλήνιοι Αγώνες με πρότυπο τα Ολύμπια.

Το μήκος του στίβου του ολυμπιακού Ιππόδρομου ήταν δύο **στάδια** (384,56 μ.). Δηλαδή **ένας πλήρης γύρος** (η διαδρομή από τις ιππαφέσεις έως το πέταλο / σφενδόνη κι από την σφενδόνη πίσω έως το τέρμα) **ήταν τέσσερα στάδια = 769,12 μέτρα.**

[Να σημειωθεί ότι οι **αρματοδρομίες**, το αριστοκρατικότερο αγώνισμα, χρονολογούνται στη Μυκηναϊκή περίοδο και ήταν το πρώτο άθλημα στο οποίο επιδόθηκαν οι ήρωες της **Ιλιάδας**, στην διάρκεια των επικήδειων εκδηλώσεων που έγιναν μετά την καύση του νεκρού του Πατρόκλου. Το μεγαλύτερο μέρος της Ραψωδίας Ψ (στίχοι 257-616) είναι αφιερωμένο στις αρματοδρομίες, που έγιναν με **συνωρίδες** (δίππα πολεμικά άρματα), και στην απονομή των πολυτελών εμάθλων. Τα ομηρικά «άθλα επί Πατρόκλου» είναι η αρχαιότερη περιγραφή αγώνων (αρματοδρομία, πυγμή, πάλη, δρόμος, οπλομαχία, δίσκος, σκοποβολή με τόξο, ακόντιο) και είναι η πρώτη φορά που αναφέρεται **στοίχημα** σχετικά με αρματοδρομίες.]

ΡΩΜΗ: Το CIRCUS και τα LUDI CIRCENSES

Πανάρχαιος και πολυδιάστατος θεσμός της Ρώμης και πάνδημη θρησκευτική γιορτή της ρωμαϊκής ουσίας

Σύμφωνα με την παράδοση, ιδρύθηκε τον καιρό ακόμα των βασιλέων, **τον 7ο ή πιθανότερα τον 6ο π.Χ. αι.** Νεότεροι μύθοι λένε ότι ο ίδιος ο Ρωμύλος θέσπισε τους πρώτους αγώνες. Πάντως οι αρματοδρομίες (και οι ιπποδρομίες) ήταν επί αιώνες οι μοναδικοί αγώνες που ήταν αποδεκτοί ως άθλημα και θέαμα από τους Ρωμαίους. Οι μοναδικοί αγώνες που γίνονταν στην αρχαία Ρώμη πριν από το μεγάλο άνοιγμά της προς την οικουμένη (3ος-2ος π.Χ. αι.).

Ο πρώτος δημόσιος λατρευτικός χώρος διαμορφώθηκε στη Μουρκία κοιλάδα / Vallis Murcia, ανάμεσα στους λόφους Αβεντίνο (Aventino) και Παλατίνο (Palatino). Σε αυτή την φυσική λεκάνη κοντά στον Τίβερη τελούνταν από παλαιά αγροτικές λατρείες –η Ρώμη δημιουργήθηκε από τον συνοικισμό των αγροτικών κοινοτήτων της πεδιάδας του Λάτιο. Έτσι, το τελετουργικό των νεότερων αγώνων θα διατηρήσει εμφανή την σχέση του με την λατρευτική προέλευση του χώρου που επικάλυψε το Σίρκους πολλούς αιώνες αργότερα.

Τα πρώτα γνωστά Ludi αποδίδονται στον βασιλιά Ταρκίνιο Πρίσκο, ο οποίος αφιέρωσε στον Δία τις θριαμβικές εορτές, που περιελάμβαναν και αρματοδρομίες. Η Ρώμη γιόρταζε στην κοιλάδα μία από τις πρώτες νίκες της σε βάρος των γειτόνων. Οι αρματοδρομίες συνδέθηκαν με την έννοια (και την άγρια χαρά) της κατάκτησης και της νίκης. Αλλά έως τα τέλη σχεδόν του 4ου π.Χ. αιώνα, οι γιορτές και οι αγώνες είχαν τη μορφή ενός πανηγυριού που γινόταν σε αυτή την ιερή κοιλάδα.

Ο Ιππόδρομος απέκτησε την πρώτη υποτυπώδη μορφή του μόνο το **329 π.Χ.** Ακολούθησαν πολλές αναδιαρθρώσεις του χώρου, ανοικοδομήσεις κι επεκτάσεις, καθώς και προσθήκες διαφόρων στοιχείων, για να αποκτήσει κάθε φορά ο Ιππόδρομος τη μορφή που ανταποκρινόταν στις λειτουργικές ανάγκες των αγώνων –έτσι όπως εξελίσσονταν στο πέρασμα του χρόνου–, αλλά και στις απαιτήσεις του αυτοκρατορικού πολιτεύματος και στην ιλιγγιώδη αύξηση του πληθυσμού της Ρώμης.

Αυτός ο πρώτος ιππόδρομος είναι ο πυρήνας του *Circus Maximus*, που ονομάστηκε έτσι (Μεγάλος Ιππόδρομος) αφενός γιατί ήταν ο μεγαλύτερος της Ρώμης –η οποία απέκτησε άλλους τέσσερις ιπποδρόμους–, αφετέρου γιατί ήταν ο αρχαιότερος και ο πλέον σημαντικός της πρωτεύουσας.

Στο *Circus Maximus*, η Ρώμη ξαναζούσε το μυθικό και πρώιμο ιστορικό παρελθόν της. Εδώ έσμιγε με προγόνους, ήρωες και θεούς. Εδώ θυμόταν τις αγροτικές της ρίζες, τιμούσε την σχέση της με τη μητέρα Γη / *Magna Mater* και αναπαριστούσε τον κύκλο της φύσης. Μία από τις λαμπρότερες γιορτές άλλωστε των *Ludi Circenses* ήταν τα *Equiria*, που τελούνταν στις 27 Φεβρουαρίου και στις 14 Μαρτίου και σχετίζονταν με την έλευση της άνοιξης. Η παράδοση συνέδεε αυτούς τους αγώνες με τον Ρωμύλο, τον ήρωα-οικιστή της Ρώμης.

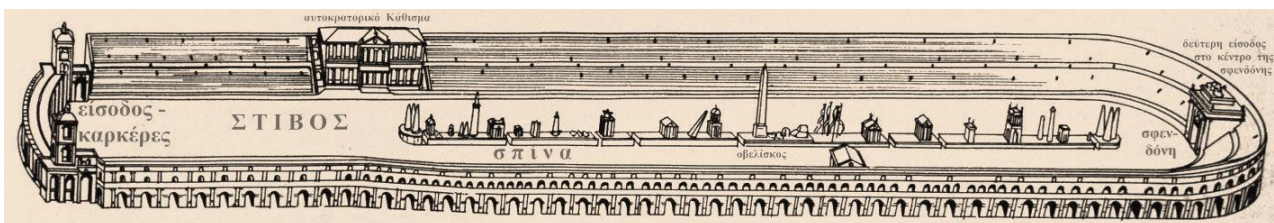
Στον Μεγάλο Ιππόδρομο, και στους άλλους ιπποδρόμους, η Ρώμη επιβεβαίωνε την κοινή πατριωτική συνείδηση όλων των κοινωνικών τάξεων που την συγκροτούσαν. Αυτοί ήταν οι χώροι συνάθροισης ολόκληρης της πόλεως: του *urbs*. Ιδίως της *πλέμπας* (πληβείοι), του πολυάριθμου και εκρηκτικού όχλου, που αποκτούσε ανυπολόγιστη δύναμη όταν συγκεντρωνόταν στον Ιππόδρομο.

Το ρωμαϊκό οικοδόμημα και η χωροθέτησή του. Πρόκειται για την εξελιγμένη αρχιτεκτονική μορφή του αρχαίου ελληνικού κτίσματος, το οποίο βρισκόταν στην ύπαιθρο, συνήθως κοντά σε κάποιο ιερό, ήταν λιτό και απόλυτα ενταγμένο στο φυσικό περιβάλλον. Οι ελληνικές αρματοδρομίες, το μόνο αποκλειστικά αριστοκρατικό αγώνισμα (έως την Ελληνιστική εποχή) ήταν ενταγμένες στο γενικό πρόγραμμα των αγώνων. Δεν αποτελούσαν δηλαδή κέντρο των αθλητικών τελετών. Το ρωμαϊκό κτίσμα αντίθετα, είναι τοποθετημένο μέσα στο δομημένο αστικό περιβάλλον, ενώ οι θρησκευτικές τελετές και οι αρματοδρομίες αποτελούσαν την ύψιστη θεσμική έκφραση της πόλεως / *urbs* και των αστικών πληθυσμών.

Η θέση του Μεγάλου Ιππόδρομου στα νότια του Παλατινού λόφου, όπου είχε θεμελιωθεί η Ρώμη το 754 π.Χ. κι όπου κατοικούσε η άρχουσα τάξη, του προσέδιδε μία εντελώς ιδιαίτερη σημασία, η οποία απέκτησε νέο περιεχόμενο όταν ο Οκταβιανός Αύγουστος (που είχε γεννηθεί στο Παλατίνο) έχτισε εδώ το ανάκτορό του. [Να σημειωθεί ότι επειδή το ανάκτορο του Αυγούστου κι όλα τα επόμενα αυτοκρατορικά ανάκτορα βρίσκονταν στο Παλατίνο, η λατινική ονομασία του λόφου **Palatium** έγινε συνώνυμη με το ανάκτορο. Με αυτή την σημασία πέρασε σε όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες, ενώ είχε ήδη χρησιμοποιηθεί για το αυτοκρατορικό συγκρότημα της Κ/Πόλεως το οποίο ονομαζόταν Μέγα και Ιερόν Παλάτιον.]

Μορφή. Είναι ένα αυτοτελές οικοδόμημα, που περιβάλλει τον στίβο όπου τρέχουν τα άρματα.. Μολονότι ακολουθεί την αρχιτεκτονική μορφή του σταδίου, είναι περίπου δύο φορές πιο επίμηκες από ένα τυπικό στάδιο. Η μία στενή πλευρά λειτουργεί ως **κεντρική είσοδος** και ταυτόχρονα ως **σημείο αφετηρίας της κούρσας**: εδώ βρίσκονται οι **carceres** (τις ονόμαζαν και «**κάγκελα**» οι Βυζαντινοί), που άνοιγαν όταν δινόταν το σήμα έναρξης του αγώνα για να βγουν τα άρματα (ή τα άλογα με τους ιππείς). Δεξιά κι αριστερά της εισόδου υπήρχαν οι στάβλοι, όπου μεταφέρονταν τα άλογα που θα λάβαιναν μέρος στους αγώνες.

Η άλλη στενή πλευρά είναι κοίλη, διαγράφει δηλαδή ένα ημικύκλιο: την **σφενδόνη ή πέταλο**.

ΡΩΜΗ Σχεδιαστική αναπαράσταση του Circus Maximus (στην Αυτοκρατορική περίοδο)

Ο **στίβος** («πέλμα» για τους Βυζαντινούς) είναι χωρισμένος στα δύο από έναν κεντρικό άξονα, την **σπίνα**. Η **σπίνα**, υπερυψωμένος χώρος διακοσμημένος με διάφορα μικρά μνημεία και γλυπτά, έπρεπε να είναι απολύτως ορατή από τα καλπάζοντα άλογα, ώστε να καθοδηγεί την πορεία τους από την είσοδο-αφετηρία προς την σφενδόνη κι από την σφενδόνη πίσω στην είσοδο. Τα άρματα «ανέβαιναν», έτρεχαν δηλαδή προς το πέταλο, από την δεξιά πλευρά του στίβου (δεξιός διάυλος) και «κατέβαιναν» από την αριστερή (αριστερός διάυλος). Στις δύο άκρες της σπίνας, εκεί όπου

έπρεπε να στρίψουνε τα άρματα, υπήρχαν οι «καμπτοί», που αποτελούνταν από μία κυλινδρική ή ημικυλινδρική **βάση με τρεις πέτρινους ή χάλκινους οβελίσκους**. Ήταν τα **όρια**, μέγала κι ορατά από μακριά. Ο λατινικός όρος είναι **meta** (μέτα). Χρησιμοποιήθηκε στο Βυζάντιο μαζί με τον όρο καμπτός.

Το οικοδόμημα γύρω από τον αγωνιστικό χώρο είναι χτισμένο πάνω σε γερά θεμελιωμένες καμάρες, ικανές να στηρίζουν τις επικλινείς μακριές πλευρές του, όπου βρίσκονται οι κερκίδες, και το επικλινές κοίλο που σχηματίζουν οι κερκίδες στο πέταλο. Αυτό είναι και το δυσκολότερο τμήμα της πελώριας κατασκευής. Στον Μεγάλο Ιππόδρομο της Ρώμης, όπως και σε άλλους ιππόδρομους, υπήρχε στο πέταλο μία ακόμα είσοδος για το κοινό (τέτοια είσοδος δεν υπήρχε στον Ιππόδρομο της Κ/πόλεως).

Σε μία από τις δύο μακριές πλευρές του οικοδομήματος, συνήθως στην αριστερή και πιο κοντά στην κεντρική είσοδο του ιπποδρόμου παρά στο κέντρο του στίβου, ανάμεσα στις κερκίδες υπήρχε ένα μεγάλο κτιστό θεωρείο. Ονομαζόταν «**κάθισμα**» κι ήταν ο χώρος για τους ανώτατους αξιωματούχους –ή για τον ίδιο τον αυτοκράτορα, μετά την εγκαθίδρυση του αυτοκρατορικού πολιτεύματος, όταν το θεωρείο μετατρέπεται σε πελώριο κτίριο με διάφορα διαμερίσματα.

Στο ανάγλυφο: Το τέθριππο φτάνει στη μέτα (καμπτός), που βρίσκεται στην άκρη της σπίνας. Εδώ είναι το τέρμα της ανόδου ή καθόδου, δηλαδή το μισό μίας διαδρομής. Οι τρεις οβελίσκοι πάνω στην κυλινδρική βάση είναι ορατοί από μακριά.

apan.gr

4

Το Circus Maximus υπήρξε ο μεγαλύτερος αγωνιστικός χώρος όλων των εποχών και το πρότυπο για τους ιππόδρομους που χτίζονται στην διάρκεια της Αυτοκρατορικής περιόδου και στην Ύστερη Αρχαιότητα. Όμως η σχεδόν ολοσχερής εξαφάνισή του, όπως και του Ιπποδρόμου της Κ/Πόλεως, είχε ως αποτέλεσμα να μείνουν αναπάντητα αρκετά ζητήματα. Πολλές από τις πληροφορίες μας προέρχονται από απεικονίσεις στην τέχνη. Πολύτιμη πηγή είναι τα ψηφιδωτά, καθώς και πολλά ανάγλυφα.

Ιδρύθηκε μεν πριν από την εποχή της Ρεπούμπλικα, αλλά γνωρίζουμε ελάχιστα πράγματα για τους πρώτους αιώνες της λειτουργίας του. Πάντως, καθώς αλλάζει σταδιακά η μορφή της ρωμαϊκής κοινωνίας και οι ελληνικές επιδράσεις είναι όλο και πιο έντονες, οι γιορτές διαρκούν πολύ περισσότερες ημέρες και γίνονται πολύ πιο φαντασμαγορικές. Οι εκδηλώσεις εμπλουτίζονται με διάφορα αθλήματα, θεατρικά δρώμενα, μονομαχίες κι, αργότερα, θηριομαχίες και κυνήγια / venationes.

Το **174 π.Χ.**, τοποθετήθηκε στην σπίνα η κατασκευή με τα **επτά πέτρινα αυγά**. Με αυτά μετρούσαν τους επτά γύρους που έπρεπε να κάνουν τα άρματα για να ολοκληρωθεί μία κούρσα. Σε κάθε γύρο, έπεφτε ένα «ωόν»: τρόπος μέτρησης ορατός και από τους αρματηλάτες και από τους θεατές.

Τον **1ο π.Χ.** αιώνα, ανοικοδομείται το παλαιό ξύλινο κτίσμα για να χωρέσει περίπου 100.000 θεατές. Οι γιορτές διαρκούν επτά ή και οκτώ εβδομάδες. Το **50 π.Χ.**, ο Ιούλιος Καίσαρας προσθέτει ένα στοιχείο που έχει αποτελέσει θέμα μεγάλων συζητήσεων μεταξύ των νεότερων μελετητών. Πρόκειται για τον **εύριπο**, που, σύμφωνα με ρωμαϊκές πηγές (τον Πλίνιο και τον Σουητώνιο), είναι μία πλατιά τάφρος, με τρία μέτρα βάθος, σκαμμένη γύρω από τον

στίβο ώστε να προστατεύονται οι θεατές από τυχόν ατυχήματα. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι «εύριπος» ονομαζόταν η ίδια η σπίνα, όπου υπήρχε νερό, ενώ άλλοι θεωρούν ότι ήταν απλώς ένα κτιστό ρυάκι ή ίσως μία γραμμή που περιέβαλλε τον στίβο και τον χώριζε από τις κερκίδες.

Για το Σίρκους Μάξιμους πρέπει μάλλον να δεχτούμε την εκδοχή της πλατιάς τάφρου, την οποία κάλυψε αργότερα ο Νέρωνας για να αυξήσει τις θέσεις των μελών της τάξεως των υπέων (όπως μας πληροφορεί ο Σουητώνιος).

Για την **Κ/πολη** τα πράγματα παραμένουν συγκεχυμένα και οι απόψεις δίστανται: υπήρχε άραγε τάφος ή μόνον μία γραμμή χαραγμένη γύρω από το πλάτος του στίβου την οποία τα άρματα δεν είχαν δικαίωμα να πατήσουν; Η πρώτη άποψη μοιάζει πιθανότερη, εφόσον αποκαλύφθηκαν και αποχετεύσεις. Να ήταν για τα νερά που υπήρχαν μόνον στην σπίνα ή και στον στίβο; Το ζήτημα δεν θα μας απασχολούσε αν ο εύριπος ήταν απλώς μία προστατευτική τάφος. Όμως η ονομασία εύριπος παραπέμπει σε συμβολισμούς που σχετίζονται άμεσα με το ιδεολογικό περίβλημα του ιππόδρομου και των αγώνων. Εξάλλου αποτέλεσε θέμα με πολλές ερμηνείες για τους ίδιους τους Βυζαντινούς, καθώς η Κ/πολη συγκεντρώνει επισταμένως και αναβιώνει την αρχαιότερη ρωμαϊκή κληρονομιά μέσα στον δικό της Ιππόδρομο.

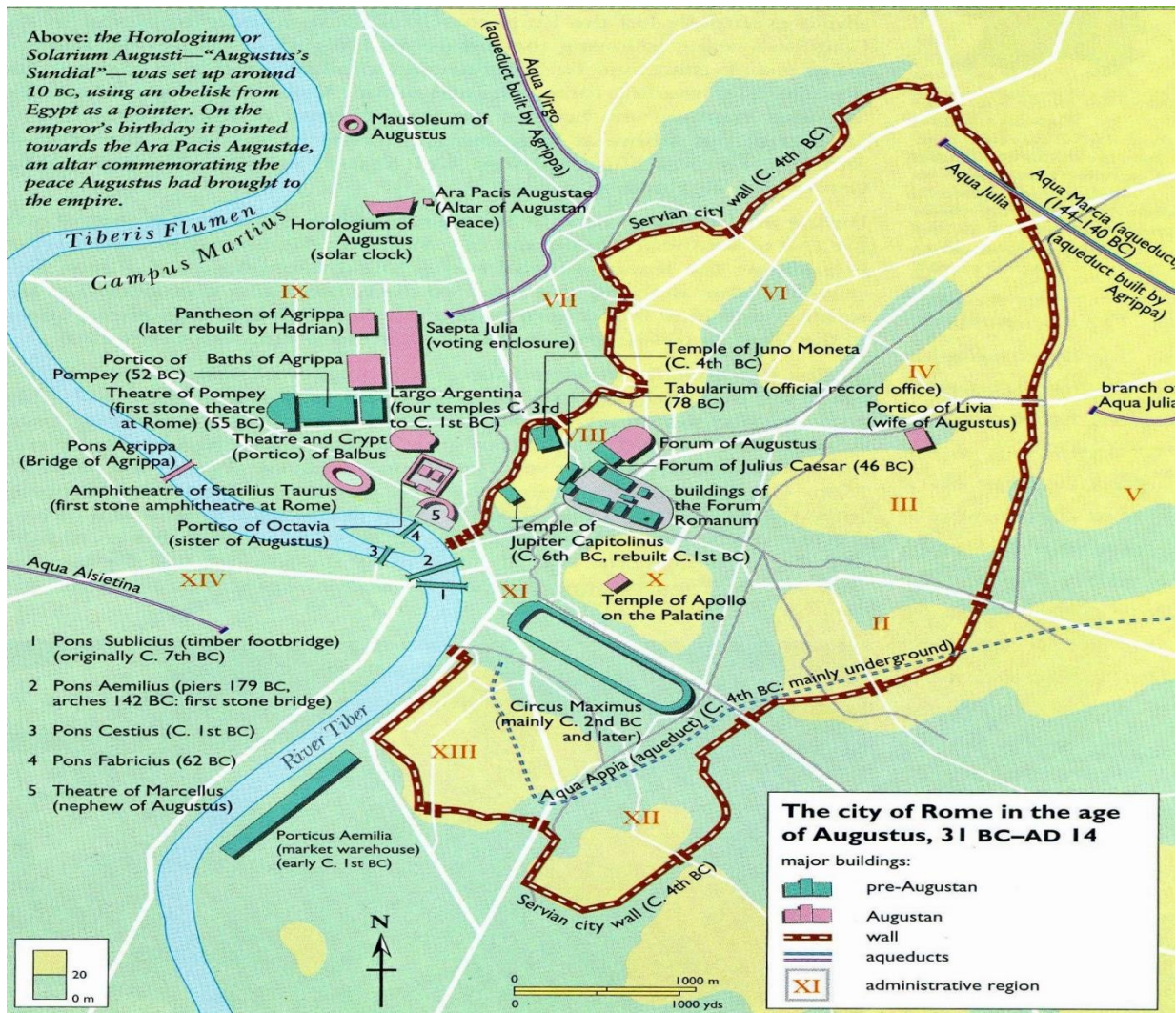
Το **33 π.Χ.**, ο Αγρίππας προσθέτει στην σπίνα μία κατασκευή που διαθέτει μία μπάρα. Στη μπάρα είναι περασμένα **επτά μπρούντζινα δελφίνια**, τα οποία στέκονταν όρθια. Είναι πιθανό να τα χρησιμοποιούσαν όπως και τα επτά ωά: σε κάθε γύρο αναποδογύριζε ένα δελφίνι. Όσα δελφίνια απέμεναν όρθια, τόσοι ήταν και οι γύροι που υπολείπονταν για να ολοκληρωθεί η κούρσα. Η πυρκαγιά του 31 π.Χ. προξένησε εκτεταμένες ζημιές.

Τα 7 δελφίνια αριστερά και τα 7 ωά δεξιά

Ο **Οκταβιανός Αύγουστος** έκανε διάφορες επισκευές κι επεμβάσεις. Η σημαντικότερη, λόγω των συμβολισμών της αλλά και της εντύπωσης που προξένησε, ήταν η ανύψωση του **οβελίσκου του φαραώ Ραμσή Β' (13ος π.Χ. αι.) στο κέντρο της σπίνας, το 10 π.Χ.** Ήταν ο πρώτος αιγυπτιακός οβελίσκος που ήρθε στην Ρώμη κι ήταν το θριαμβικό σύμβολο του Αυγούστου, ο οποίος, αφού νίκησε τις δυνάμεις του Αντώνιου και της Κλεοπάτρας, κατέλυσε την πτολεμαϊκή βασιλεία κι ενσωμάτωσε την Αίγυπτο στην Αυτοκρατορία. Η μεταφορά του οβελίσκου από την Ηλιούπολη στην Ρώμη ήταν μέγιστο επίτευγμα: πρόκειται για γρανιτένιο μονόλιθο (ρόδινου χρώματος), με π. 24 μέτρα ύψος. Οι φαραώ τον είχαν αφιερώσει στις αιγυπτιακές ηλιακές θεότητες, στοιχείο που ενίσχυε και την ρωμαϊκή ηλιακή λατρεία που ήταν κυρίαρχη στον Ιππόδρομο.

Ο οβελίσκος του Ραμσή Β΄ στην Piazza del Popolo

Το μνημείο αποσπάστηκε από τον γρειπωμένο Ιππόδρομο το 1587, με εντολή του Πάπα Σίξτου Ε΄ και μεταφέρθηκε στην πλατεία

Συνολικό ύψος
(μνημείο και βάση): 36 μ.
Μόνος ο οβελίσκος: 24 μ.

Ροδόχρωμος γρανίτης

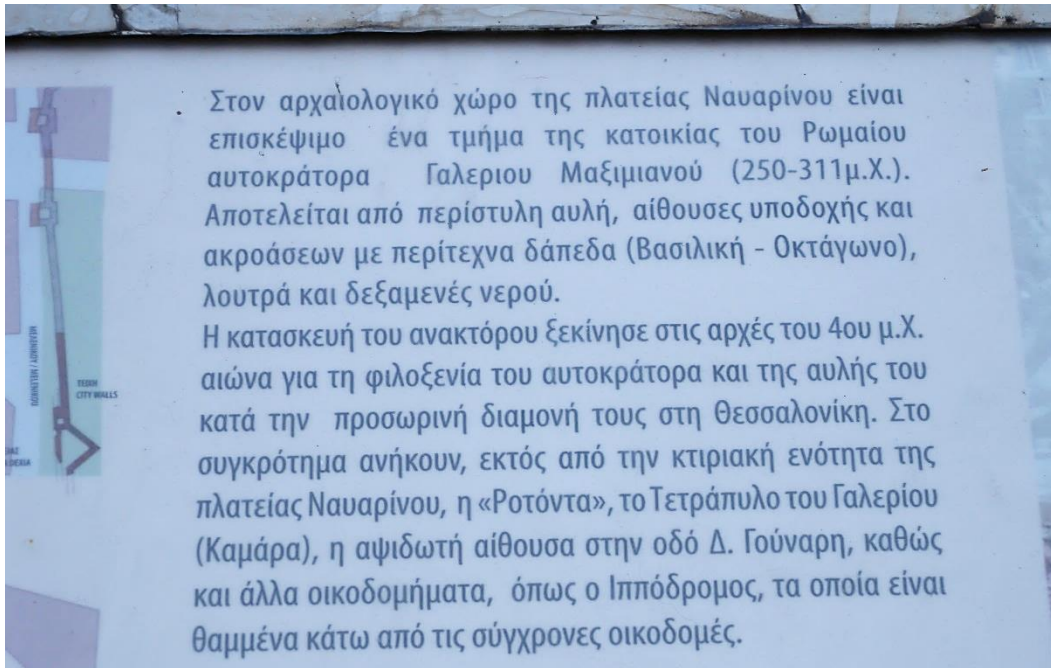
Εκείνη την εποχή, τελευταίες δεκαετίες του 1ου π.Χ. αι. ή αρχές του 1ου μ.Χ., πρέπει να **συνδέθηκε ο Ιππόδρομος με το Παλάτι στον λόφο του Παλατινού**. Ο πρώτος Ρωμαίος πολίτης μπορούσε να μεταβεί απευθείας από το Παλάτι στα διαμερίσματα του Θεωρείου (το Κάθισμα), απ' όπου έδινε και το σύνθημα της έναρξης των αγώνων. **Η άμεση σχέση του Μεγάλου Ιππόδρουμου με το Παλάτι**, τόσο μέσω του περάσματος από το ένα στο άλλο οικοδόμημα όσο και λόγω της γειτνίασής τους, θα **μεταφερθεί** σε όλα τα μήκη και πλάτη της Αυτοκρατορίας, σε όποια μεγάλα αστικά κέντρα υπήρχαν ιππόδρομοι. Ας θυμηθούμε για παράδειγμα την **Αντιόχεια**, όπου το ρωμαϊκό Παλάτι (το παλαιό σελευκιδικό Ανάκτορο) και ο Ιππόδρομος είχαν χτιστεί δίπλα δίπλα σε μία νησίδα του ποταμού Ορόντη μέσα στην πόλη. Αλλά και ο Ιππόδρομος της υστερορωμαϊκής **Θεσσαλονίκης** εκτεινόταν στα νοτιοανατολικά του ανακτορικού συγκροτήματος κι ήταν πλήρως ενταγμένος στο σύνολο των οικοδομημάτων που έχτισε ο Γαλέριος στο νέο τμήμα της πόλεως, την αυγή του 4ου αιώνα.

Θεσσαλονίκη

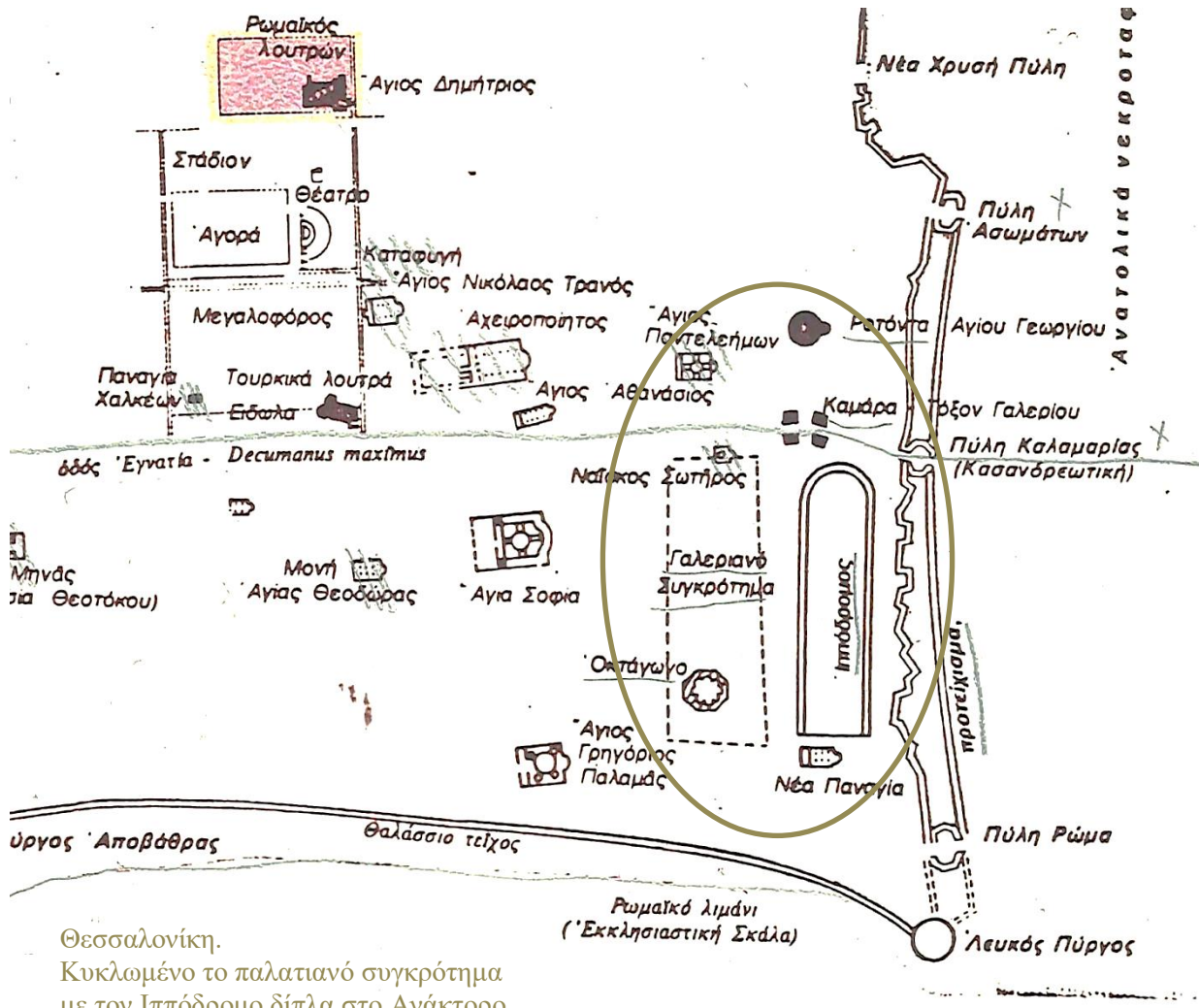

Θεσσαλονίκη

apan.gr

Στην Κ/Πολη, επειδή προϋπήρχε ο Ιππόδρομος (από τον καιρό των Σεβήρων, αρχές του 3ου αι.), ο Μέγας Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να αποδεχτεί τον υπάρχοντα πελώριο όγκο ως τον κυρίαρχο άξονα του θεσμικού κέντρου της νέας πόλης. Έτσι, το Μέγα και Ιερόν Παλάτιον συνόρευε σε όλο το μήκος της νοτιοανατολικής μακριάς πλευράς του Ιπποδρόμου και καταλάμβανε όλη την έκταση μεταξύ Ιπποδρόμου και Προποντίδας / Θάλασσας του Μαρμαρά.

Ο αυτοκράτορας και τα μέλη της αυλής έφταναν στο **Κάθισμα** (το αυτοκρατορικό διαμέρισμα και θεωρείο) μέσω ενός κτίσματος του Παλατιού που ονομαζόταν **Κοχλίας**. Ο Κοχλίας ή και «μυστικός Κοχλίας» συνέδεε το ανακτορικό μέγαρο της Δάφνης με το Κάθισμα και τον Ιππόδρομο κι εξασφάλιζε όχι μόνον την τελετουργική είσοδο του αυτοκράτορα στον Ιππόδρομο αλλά και την αναγκαία διάσωσή του, σε περίπτωση που η πολιτική ένταση έφτανε στα όρια της εκτροπής.

Μετά την τεράστια πυρκαγιά που κατέκαψε την Ρώμη το **64 μ.Χ.**, άρχισε η ανοικοδόμηση του Μεγάλου Ιπποδρόμου. Ο Νέρων έκανε εκτεταμένες επισκευές στο Circus Maximus: η χωρητικότητα έφτασε περίπου στους 250.000 θεατές. Όταν κάποτε υποχώρησε ένα μέρος αυτού του ικριώματος, το αποτέλεσμα ήταν να σκοτωθούν 13.000 άνθρωποι. Είχαν προηγηθεί τα αντιπλημμυρικά έργα που έκανε ο Κλαύδιος, ώστε να μην κινδυνεύει ο Ιππόδρομος από τα νερά του γειτονικού Τίβερη.

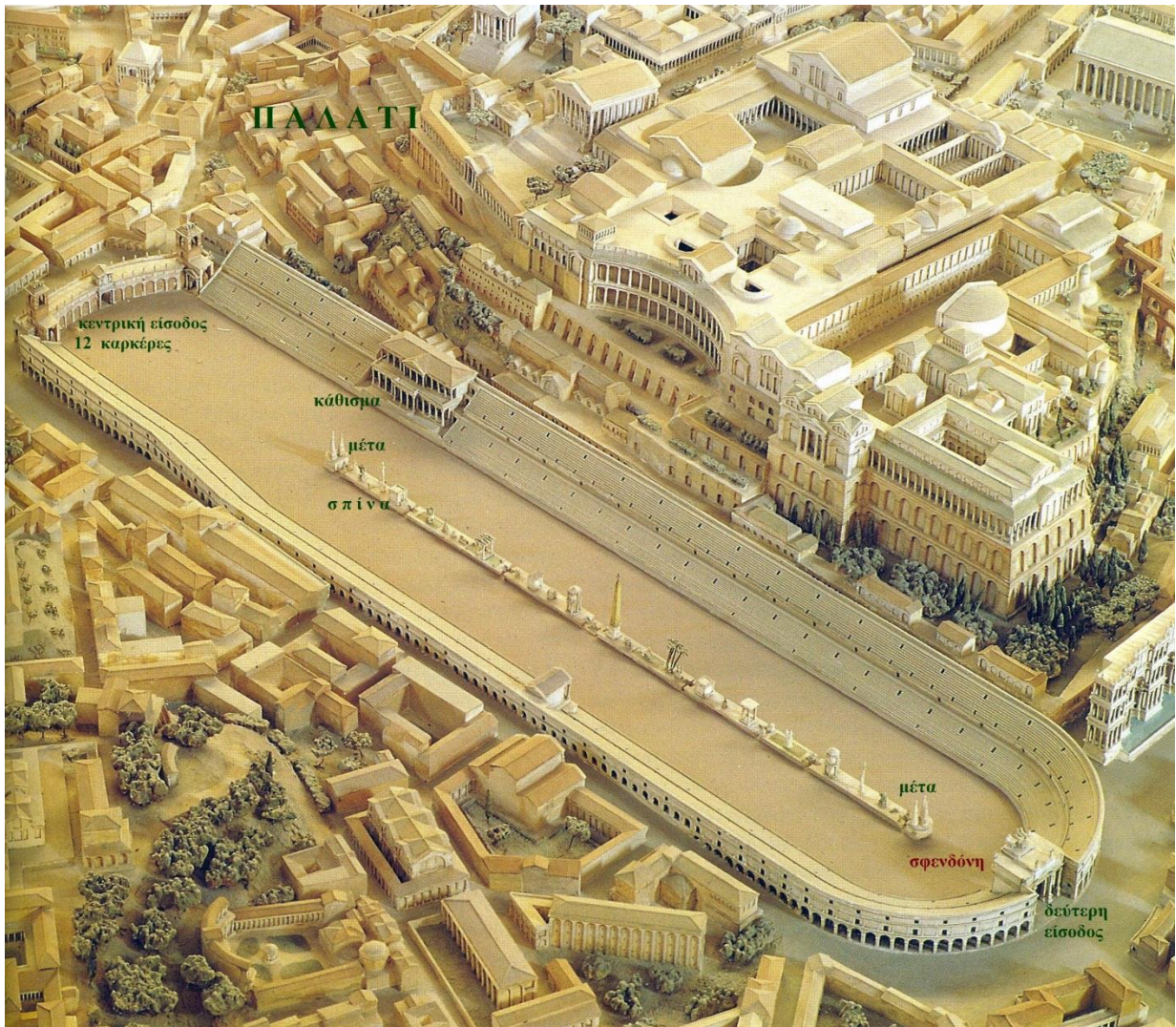
Να σημειωθεί ότι καθώς τα πρώτα αμφιθέατρα, χώροι για την διεξαγωγή κυρίως αιματηρών αγώνων, είχαν ήδη κατασκευαστεί από τα μέσα του 1ου π.Χ. αι., ένα μέρος αυτών των δημοφιλών εκδηλώσεων είχε πλέον μεταφερθεί από τον Μεγάλο Ιππόδρομο σε άλλους δημόσιους χώρους της Ρώμης. Όταν ολοκληρώνονται το Κολοσσαίο, το 80 μ.Χ., και το Στάδιο

του Δομητιανού, γύρω στο 92 (η σημερινή Piazza Navona είναι ο στίβος του Σταδίου), τα περισσότερα αθλήματα στεγάζονται σε αυτούς τους νέους χώρους. Ο Μεγάλος Ιππόδρομος αποκτά και πάλι την πρωταρχική του λειτουργία, όπως είχε αναπτυχθεί κι οργανωθεί στην διάρκεια 600 χρόνων: εδώ θα τελούνται οι θρησκευτικές εορτές, οι αρματοδρομίες και οι ιπποδρομίες, διανθισμένες με κυνήγια κι άλλα λαϊκά θεάματα. Τα υπόλοιπα αγωνίσματα είναι εντελώς περιορισμένα. Λίγο πολύ αυτό θα είναι πλέον το πρόγραμμα και ο χαρακτήρας των *Ludi Circenses*.

Ο νέος χαρακτήρας αποκρυσταλλώνεται και στο κτίσμα: μόνον επί Τραϊανού (98-117) το *Circus Maximus* απέκτησε την οριστική μορφή του. Φοβούμενος τις πυρκαγιές, ο Τραϊανός μετέτρεψε όλη την ξύλινη κατασκευή σε πέτρινο οικοδόμημα. Αυτό το πλήρως ολοκληρωμένο οικοδόμημα θα περάσει πλέον ως πρότυπο σε όλη την Αυτοκρατορία.

Αντίθετα με τον ελληνικό ιππόδρομο,
στη Ρώμη οι αρματοδρομίες είναι οι κατεξοχήν αγώνες
της πολιτείας και της πόλης
και όχι των μεγάλων ιερών και της υπαίθρου

Αναπαράσταση του *Circus Maximus* και του παλατιανού συγκροτήματος στον Παλατινό λόφο. Λεπτομέρεια από την εξαιρετικά ακριβή μακέτα που βρίσκεται στο Μουσείο της Ιστορίας της Ρώμης, στο EUR.

Από την εποχή των Σεβήρων, στο γύρισμα του 3ου αι., κι όσο γινόταν όλο και πιο αυταρχική η διακυβέρνηση, κι όσο έχανε το σώμα των πολιτών της ίδιας της Ρώμης τις εξουσίες που είχε ως *Populus Romanus* και περιορίζονταν οι δικαιοδοσίες του Δήμου,

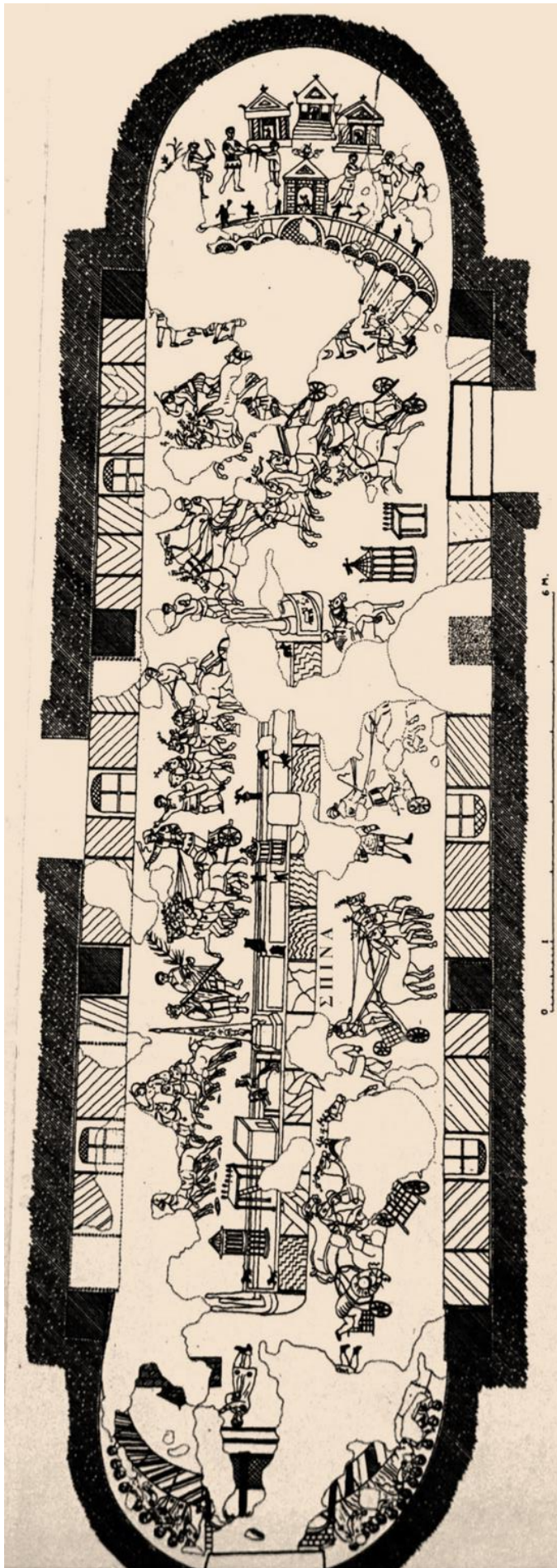
τόσο περισσότερο αυξανόταν η πολιτική σημασία του Ιππόδρομου για τους πληβείους. Εκεί είχε περιοριστεί η δύναμη του πλήθους. Εκεί εκτονωνόταν και η δυσαρέσκεία του. Αυτός ο παράγοντας της πολιτειακής φόρτισης, που θα αυξάνεται όλο και περισσότερο στην διάρκεια του 3ου αι., δίνει μία διαφορετική χροιά και στην συνάθροιση του πλήθους και στην σχέση του με τον αυτοκράτορα, αλλά και στον ρόλο των αθλητικών ομάδων (φαξιόνες). Λόγω της έλλειψης, ή δραματικής συρρίκνωσης, του Δήμου, οι ομάδες θα απορροφήσουν ορισμένα πολιτικά χαρακτηριστικά τα οποία διχάζουν ακόμα περισσότερο τους οπαδούς. Δεν είναι τυχαίο ότι οι τέσσερις ρωμαϊκές αθλητικές ομάδες θα ονομαστούν «δήμοι» ή και «μέρη», ονομασίες που κληρονομεί και η Κ/Πολη.

Στις αρχές του 4ου αιώνα, η δημογραφική έκρηξη της Ρώμης (που είχε φτάσει να αριθμεί 1.500.000 κατοίκους), οδήγησε σε νέα επέκταση του Circus Maximus. Την πραγματοποίησε ο **Μέγας Κωνσταντίνος**, στο πλαίσιο των δημοσίων έργων που έκανε μετά την θριαμβική είσοδό του στη Ρώμη το **312**. Η χωρητικότητα φαίνεται ότι ανήλθε στις 350.000 θεατές. Ο κυρίαρχος του δυτικού τμήματος της Αυτοκρατορίας προσέδωσε άφατη πολυτέλεια στο πελώριο οικοδόμημα, προσθέτοντας επιχρυσωμένους κίονες στις πανύψηλες νεόδμητες στοές. Πάντως ο νέος **αιγυπτιακός οβελίσκος**, ο οποίος είχε μεταφερθεί με εντολή του Κωνσταντίνου από την θηβαϊκή έρημο στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας κι έμεινε στην Αλεξάνδρεια μέχρι το 357, δεν προοριζόταν για την Ρώμη, όπως πιστευόταν μέχρι πριν από μερικές δεκαετίες. Φαίνεται ότι η παραγγελία είχε γίνει μερικά χρόνια μετά το 312, όταν χτιζόταν η νέα πρωτεύουσα, κι ότι ο Κωνσταντίνος τον προόριζε για την Κ/πολη, αλλά δεν βρέθηκε τρόπος για τη μεταφορά του. Εντέλει, η μεταφορά πραγματοποιήθηκε μόνον το 357, επί Κωνσταντίου Β΄. Όμως ο γιός του Μεγάλου Κωνσταντίνου αντί να τον στείλει στην Κ/πολη, όπως το ήθελε ο πατέρας του, άλλαξε τον προορισμό. Διέταξε να μεταφερθεί στην Ρώμη και να υψωθεί στον Μεγάλο Ιππόδρομο, με την ευκαιρία του Θριάμβου του, που τέλεσε το 357. Αυτά μας πληροφορεί μία λατινική επιγραφή στην βάση του μνημείου, που ξαναδιαβάστηκε με προσοχή.

Ίσως τότε, το 357, ο Κωνσταντίνος να παράγγειλε στην Αίγυπτο να βρεθεί **άλλος οβελίσκος** και να σταλεί στη Νέα Ρώμη, δηλαδή την Κωνσταντινούπολη, για να μη μείνει ανεκπλήρωτη η θέληση του πατέρα του. Πάντως, αν αυτός παράγγειλε τον επόμενο οβελίσκο, το αιγυπτιακό μνημείο έφτασε αρκετά χρόνια αργότερα στη νέα πρωτεύουσα κι ανυψώθηκε στον Ιππόδρομό μόλις το 390/1, επί Θεοδοσίου Α΄ (δες παρακάτω).

Έτσι, από το 357, ο Μεγάλος Ιππόδρομος της Ρώμης απέκτησε και δεύτερο οβελίσκο. Εκείνον που είχε παραγγείλει ο Μέγας Κωνσταντίνος. Ήταν της εποχής του φαραώ Τούθμοση Γ΄ (15ος π.Χ. αι.). [Για την ιστορία: Και οι δύο οβελίσκοι αποσπάστηκαν από τον ερειπωμένο Ιππόδρομο το 1587, με εντολή του Πάπα Σίξτου Ε΄. Ο πρώτος (του Ραμσή Β΄), τον οποίο είχε φέρει ο Αύγουστος από την Αίγυπτο, τοποθετήθηκε αργότερα στην Piazza del Popolo, όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα. Ο δεύτερος (του Τούθμοση Γ΄), που είχε υψώσει ο Κωνσταντίνος στον Ιππόδρομο, τοποθετήθηκε στην πλατεία που βρίσκεται μπροστά στον Άγιο Ιωάννη του Λατερανού / Piazza di San Giovanni in Laterano.]

Παρά την φθίνουσα παρακμή της Ρώμης, κυρίως μετά την πολιορκία της από τον Αλάρικο το 409 και την κατάκτηση της Ιταλίας από τους Οστρογότθους, ο Μέγας Ιππόδρομος συνέχισε να λειτουργεί, με λιγότερη μεγαλοπρέπεια, έως το 549. **Οι τελευταίοι αγώνες οργανώθηκαν το 549 από τον Τοτίλα, βασιλιά των Οστρογόθων**. Με την τελευταία αρματοδρομία έληξε ένας θεσμός συνυφασμένος με την ίδια την Ρώμη, την ζωή και την εξέλιξη της από τον καιρό του Ρωμύλου ή των διαδόχων του. Είχαν περάσει περισσότερα από 1.100 ή 1.150 χρόνια.

Αρματοδρομίες στο Circus Maximus της Ρώμης

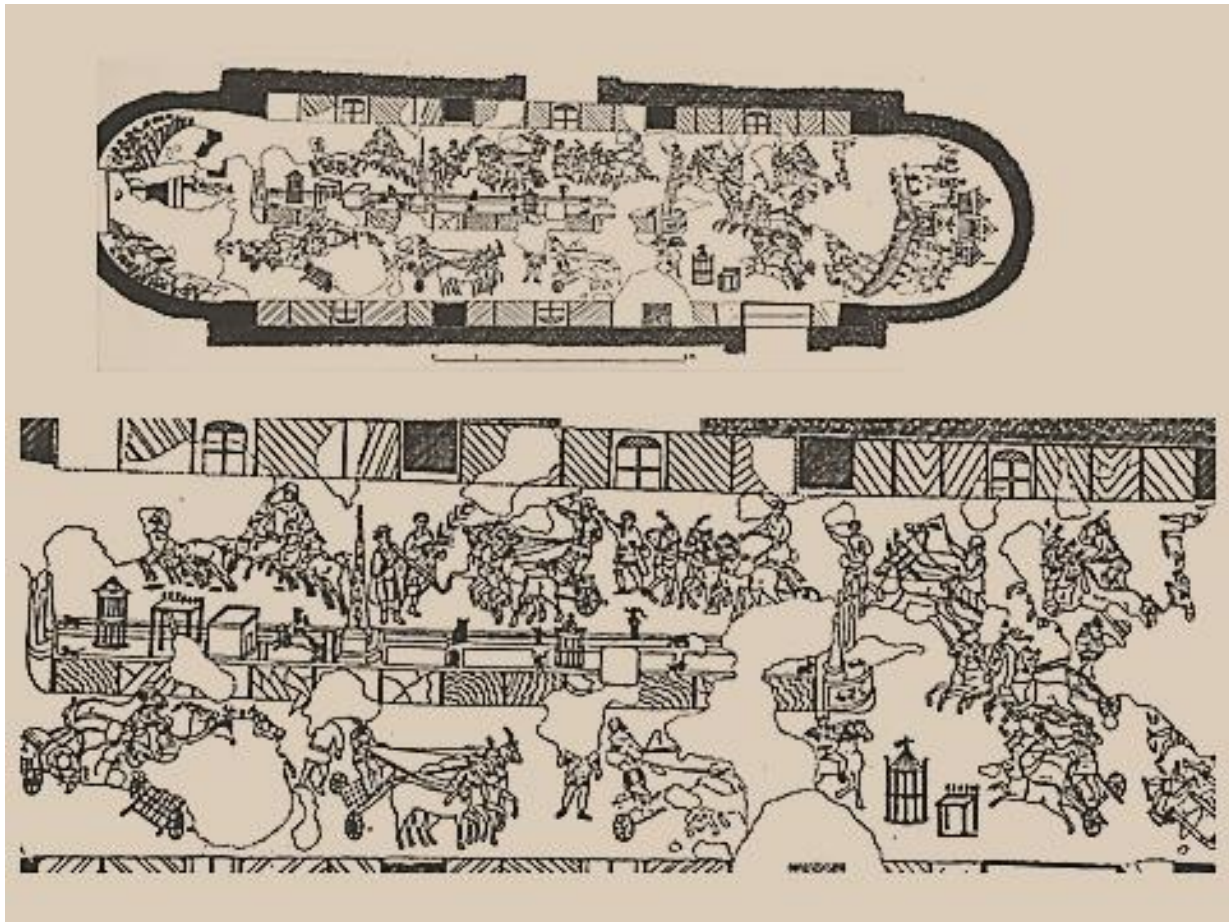
Η ψηφιδωτή παράσταση καλύπτει το δάπεδο του προθάλαμου του λουτρού μιας πολυτελέστατης εξοχικής βίλλας στην σικελική Piazza Armerina (στην ενδοχώρα του νησιού).

Το έργο απεικονίζει λεπτομερώς τα μνημεία που διαμορφώνουν την σπίνα, δηλαδή τον επιμήκη άξονα στο κέντρο της αρένας, καθώς και τα μνημεία που διακοσμούν τις 12 εξόδους των αρμάτων (carceres) στην δεξιά πλευρά του κτίσματος.

Η χρονολόγηση των επιδαπέδιων ψηφιδωτών της βίλλας στις πρώτες δεκαετίες του 4ου αι. παραπέμπει στην πρώιμη Κωνσταντινεία εποχή. Έτσι, φαίνεται αρκετά πιθανό να βρισκόμαστε μπροστά σε μία σπάνια απεικόνιση του Μεγάλου Ιππόδρομου, μετά τα έργα που έκανε ο Μέγας Κωνσταντίνος για την επέκτασή του.

Σημειώσεις για τον Ιππόδρομο ΜΚ
©apan.gr

**Αρματοδρομίες στον
Ιππόδρομο του
Lugdunum (Λυών)
Λεπτομέρεια επιδαπέδιου
ψηφιδωτού**

Η ψηφιδωτή παράσταση αποδίδει με πολλές λεπτομέρειες τις σκηνές του αγώνα, αλλά και τις δραματικές εικόνες στο πέταλο της αρένας, τη στιγμή που πετιούνται έξω από τον στίβο άρματα κι αρματηλάτες. Αποδίδει, επίσης, την διαρρύθμιση του αγωνιστικού χώρου: δεξιά τη *μέτα* (καμπτός) με τους τρεις οβελίσκους, τα επτά δελφίνια και τα επτά αυγά, με τα οποία μετρούσαν τους επτά γύρους της κάθε κούρσας.

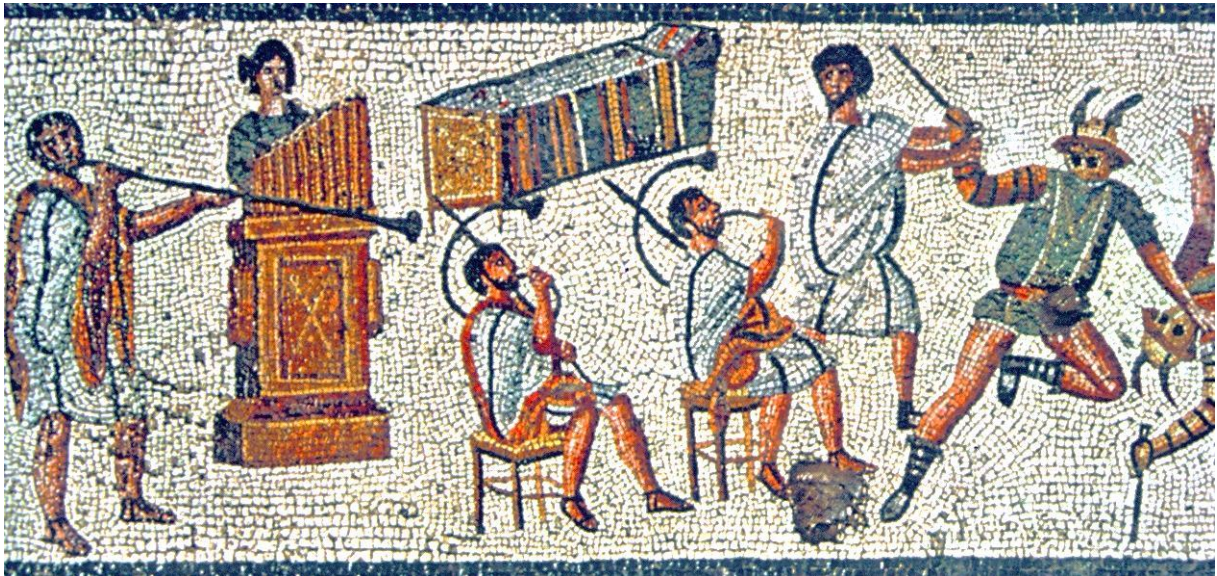
Στο κοσμοπολίτικο αστικό κέντρο της ρωμαϊκής Επαρχίας Gallia Lugdunensis, όπου ζούσαν και αρκετοί Έλληνες, υπήρχε και Θέατρο, και Ωδείο, και Αμφιθέατρο. Έτσι, για τη μεγάλη θερινή

πανήγυρη, που συγκέντρωνε πλήθη απ' όλη την περιφέρεια, η πόλη χρησιμοποιούσε τέσσερα διαφορετικού χαρακτήρα κτίσματα για τις διαφορετικού είδους εκδηλώσεις. Το Αμφιθέατρο προοριζόταν αποκλειστικά για τα αιματηρά θεάματα (μονομαχίες, θηριομαχίες, κυνήγια). Εδώ μαρτύρησαν, τον Αύγουστο του 177, οι σαράντα οκτώ Χριστιανοί που είχαν καταδικαστεί με την ποινή της βοράς στα θηρία. Ανάμεσα στους *condamnati ad bestias* ήταν και η αγία Μπλαντίνα, η οποία, αν και δεμένη σε πάσαλο, κράτησε μακριά τα εξαγριωμένα ζώα (ώσπου να απαιτήσει το εξαγριωμένο πλήθος την επανάληψη του θεάματος). Στον Ιππόδρομο όμως, οι έντονες συγκινήσεις οφείλονταν στην ένταση του αθλήματος –που εξακολουθούσε να είναι το ευγενέστερο αγώνισμα των αθλητικών εκδηλώσεων. Το Lugdunum ήταν μία από τις ελάχιστες πόλεις του δυτικού τμήματος της Αυτοκρατορίας που διέθεταν ιππόδρομο, σε αντίθεση με το αμφιθέατρο που υπήρχε παντού, ακόμα και σε μικρές κόμεις της σκληροτράχηλης Ελβετίας ή της χαμένης στην ομίχλη Βρετανίας.

Η ορχήστρα της αρένας, που απαρτίζεται από γυναίκες και άντρες μουσικούς, συνεχίζει να παίζει ενώ εξελίσσονται οι μονομαχίες.
Λεπτομέρεια από ψηφιδωτό δάπεδο σε ρωμαϊκή βίλα στο Ζλίτεν της Τριπολίτιδας (στην Λιβύη).

Οστέινο εισιτήριο για τα Πύθια της Θεσσαλονίκης (εκμαγείο στο Αρχ. Μουσείο. Στη μία πλευρά γράφει «ΠΥΘΙΑ»). Στην άλλη γράφει τη σειρά και τη μόνιμη θέση που είχε εξασφαλίσει ο κάτοχος.

Σημειώσεις για τον Ιππόδρομο Μέρος Πρώτο,
Μαριάννα Κορομηλά (2012)

Τμήμα ενός ψηφιδωτού που διακοσμούσε το δάπεδο του τρικλίνιου (αίθουσας υποδοχής) ενός αρχοντικού της υστερορωμαϊκής Θεσσαλονίκης. Απεικονίζει αρματοδρομία με τέθριππο.

Σώθηκαν τρία από τα τέσσερα πανέμορφα άλογα του τέθριππου, που, προφανώς, νίκησε σε κάποιους αγώνες. Τα δύο στέμματα, πάνω, προορίζονται για τους νικητές. «ΑΡΜΑ» και «ΠΥΘΙΑ» γράφει το ένα, «ΣΙΝΩΡΙΣ» (δίππο) και «ΠΥΘΙΑ» γράφει το άλλο κι έτσι μαθαίνουμε ότι το άρμα νίκησε στους αγώνες που χρησιμοποιούσαν το δανεισμένο και ιερό όνομα «Πύθια» (= οι πανελλήνιοι αγώνες που διεξάγονταν υπό την αιγίδα του Μαντείου των Δελφών). Η «Σινωρίς» αναφέρεται σε αγώνες με άρματα ζεμένα σε δύο άλογα (τα δίππα). Δείγμα εξαιρετικής τέχνης, το έργο παραπέμπει σε ελληνιστικά ζωγραφικά πρότυπα – μολονότι χρονολογείται στον 3ο μ.Χ. αιώνα (πιθανότατα καμωμένο γύρω στα 255).

Το επιδαπέδιο ψηφιδωτό αποκαλύφθηκε στα ερείπια σπιτιού που βρέθηκε στη συμβολή των οδών Εγνατίας και Αντιγονιδών. Εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Τα άλογα από άρμα του 4ου π.Χ. αι., το οποίο διακοσμούσε μαζί με δεκάδες άλλα αρχαία έργα τέχνης τον Ιππόδρομο της Κωνσταντινουπόλεως. Δεν ξέρουμε ούτε την προέλευση αυτού του θαυμάσιου έργου ούτε τι απέγινε το άρμα. Τα τέσσερα άλογα τα άρπαξαν οι Βενετοί, μετά την κατάκτηση της βυζαντινής πρωτεύουσας από την Δ΄ Σταυροφορία (το 1204), τα μετέφεραν στη Βενετία και τα τοποθέτησαν πάνω από την κεντρική είσοδο του Αγίου Μάρκου, από όπου αντικρίζουν την κεντρική πλατεία. Σήμερα έχουν τοποθετηθεί αντίγραφα στην θέση τους, ενώ τα πρωτότυπα στεγάζονται στο Μουσείο του Αγίου Μάρκου.

Από το Circus Maximus στον Ιππόδρομο της Κωνσταντινουπόλεως

Το συνολικό μήκος του Μεγάλου Ιππόδρομου της Ρώμης ήταν π. 621 μ., το πλάτος του π. 151 μέτρα. Το ύψος του κοίλου (κερκίδες), με το κάτω και άνω διάζωμα, έφτανε ως τα 35 μ.

Οι πελώριες καμάρες, πάνω στις οποίες στηριζόταν το οικοδόμημα, επικοινωνούσαν με τους καμαροσκέπαστους διαδρόμους που οδηγούσαν τους εκατοντάδες χιλιάδες θεατές στις κερκίδες. Οι συγκλητικοί και οι ανώτεροι αξιωματούχοι έμπαιναν από τις κεντρικές εισόδους. Ο αυτοκράτορας περνούσε από χωριστό διάδρομο που συνέδεε το Παλάτι με το διάωροφο αυτοκρατορικό Θεωρείο.

Την ίδια ακριβώς διαρρύθμιση ακολούθησε και ο Ιππόδρομος στην Κωνσταντινούπολη, τον οποίο είχε χτίσει ο Σεπτίμιος Σεβήρος, στο πλαίσιο της γενικής ανάπλασης του αρχαίου Βυζαντίου (γύρω στο 200 μ.Χ.). Στο πλαίσιο της εκτεταμένης ανοικοδόμησης που έκανε ο Μέγας Κωνσταντίνος, από τις 8 Νοεμβρίου του 324, όταν θεμελίωσε την πόλη του έως τα εγκαίνια της νέας πρωτεύουσας στις 11 Μαΐου του 330, ο παλαιός Ιππόδρομος επισκευάστηκε (πιθανώς και να ανοικοδομήθηκε εξ ολοκλήρου), επεκτάθηκε όσο το επέτρεπαν οι γύρω υπάρχοντες χώροι και διακοσμήθηκε με ένα πλήθος από έργα τέχνης που έφερε ο Κωνσταντίνος από διάφορα μέρη της Αυτοκρατορίας.

Εδώ έγιναν στις 11 Μαΐου του 330 οι γιορτές των γενεθλίων (εγκαίνιων) της Κ/πόλεως, που διήρκεσαν σαράντα ημέρες. Τουλάχιστον εδώ ήταν το κέντρο των ειδωλολατρικών εορτασμών, ενώ οι Χριστιανοί συγκεντρώθηκαν στην πελώρια πλατεία, τη γνωστή ως ο Φόρος (Forum) του Κωνσταντίνου. Πάντως, έως τον 11ο-12ο αιώνα, οι γιορτές των γενεθλίων γίνονταν κάθε χρόνο την 11η Μαΐου στο Ιππικόν (τον Ιππόδρομο).

Η μόνη ορατή διαφορά ανάμεσα στον Ιππόδρομο της παλαιάς και της νέας πρωτεύουσας είναι οι διαστάσεις των δύο κτισμάτων: το κωνσταντινουπολίτικο οικοδόμημα ήταν κατά 1/3 μικρότερο από το Circus Maximus. Αλλά η οργάνωση του χώρου, οι λειτουργίες και οι συμβολισμοί, οι εορτασμοί και οι αθλητικές εκδηλώσεις (με εξαίρεση τα αιματηρά θεάματα), η οργάνωση των τεσσάρων δήμων (αθλητικών σωματείων με διευρυμένο ρόλο), όλα ήταν όμοια – σχεδόν απαράλλακτα.

Η ίδια η Ρώμη συνέχισε να ζει στον Ιππόδρομο της Νέας Ρώμης, που ανοικοδόμησε ο πρώτος Χριστιανός αυτοκράτορας στην καρδιά της ελληνικής Ανατολής. Είναι αδιανόητο να φανταστούμε την πρωτεύουσα της Χριστιανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς τον Ιππόδρομο, που θα διατηρήσει επί αιώνες την πολλαπλή σημασία του κι ένα μεγάλο μέρος από την σημειολογία του κι ήταν ο μοναδικός χώρος δημόσιων συναθροίσεων και εκδηλώσεων κοσμικού, δηλαδή μη εκκλησιαστικού, χαρακτήρα. Ενδεικτικό, εξάλλου, είναι και το γεγονός ότι εδώ κατέληγαν όλοι οι αυτοκρατορικοί θρίαμβοι (οι θριαμβικές πομπές που, περνώντας από την Χρυσή Πύλη, διέσχιζαν την πρωτεύουσα, ακολουθώντας την δυτική διακλάδωση της Μέσης οδού).

Το υστερορωμαϊκό αυτό οικοδόμημα στο κέντρο της χριστιανικής πρωτεύουσας εκφράζει την ψυχή της Ρώμης, την ψυχή που μεταφέρθηκε από τον Τίβερη στον Βόσπορο, και μεταφυτεύτηκε από τη λατινική Δύση στην ελληνική Ανατολή. Ήταν η κιβωτός μέσα στην οποία συγκεντρώθηκαν και διασώθηκαν οι καταβολές της Νέας Ρώμης. Το χιλιόχρονο ρωμαϊκό παρελθόν, η αίγλη της κοσμοκράτειρας δύναμης, ο γενεσιουργός μύθος της οικουμενικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ο σπόρος για την συνέχεια και την εξέλιξη της πόλεως του Κωνσταντίνου.

Επιπλέον, ο Ιππόδρομος της Κωνσταντινουπόλεως υπήρξε ένας από τους κυριότερους θεσμικούς πόλους της νέας πρωτεύουσας, θεσμός απίστευτης αντοχής, εφόσον επέζησε έως τα τέλη της Μεσοβυζαντινής εποχής, σα να μην ήθελε ή να μην είχε την τόλμη η βυζαντινή κοινωνία να απαρνηθεί την τελευταία υποθήκη που της κληροδότησε η μητέρα Ρώμη. Ακόμα και η χωροθέτησή του Ιερού Παλατίου δίπλα στον Ιππόδρομο (κι όχι στην θαυμάσια έκταση του πρώτου Λόφου) σηματοδοτούσε, στο επίπεδο της τοπογραφίας, την

άμεση σχέση Ρώμης-Κωνσταντινούπολεως, εφόσον ο Μέγας Ιππόδρομος της Ρώμης βρισκόταν δίπλα στο αυτοκρατορικό παλάτι.

Σχεδιαστική αναπαράσταση του κέντρου της Κωνσταντινούπολεως (σύμφωνα με τον A. Vogt).

Την καρδιά του πολεοδομικού οργανισμού της αυτοκρατορικής πρωτεύουσας συγκροτούν τέσσερα θεσμικά κέντρα, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους μέσω του Αυγουσταίου (περίστυλη πλατεία-πνεύμονας του τετραπλού θεσμικού συγκροτήματος):

το **Μέγα και Ιερόν Παλάτιον**, έδρα της ανώτατης εξουσίας, με ψηλά τείχη που το προστατεύουν και το διαχωρίζουν από τα άλλα θεσμικά κέντρα,

το **Πατριαρχείο / η Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία** (όπου και η Αγία του Θεού Σοφία και η Αγία Ειρήνη), έδρα της εκκλησιαστικής εξουσίας, σε μικρή αλλά διακριτή απόσταση από το Παλάτι,

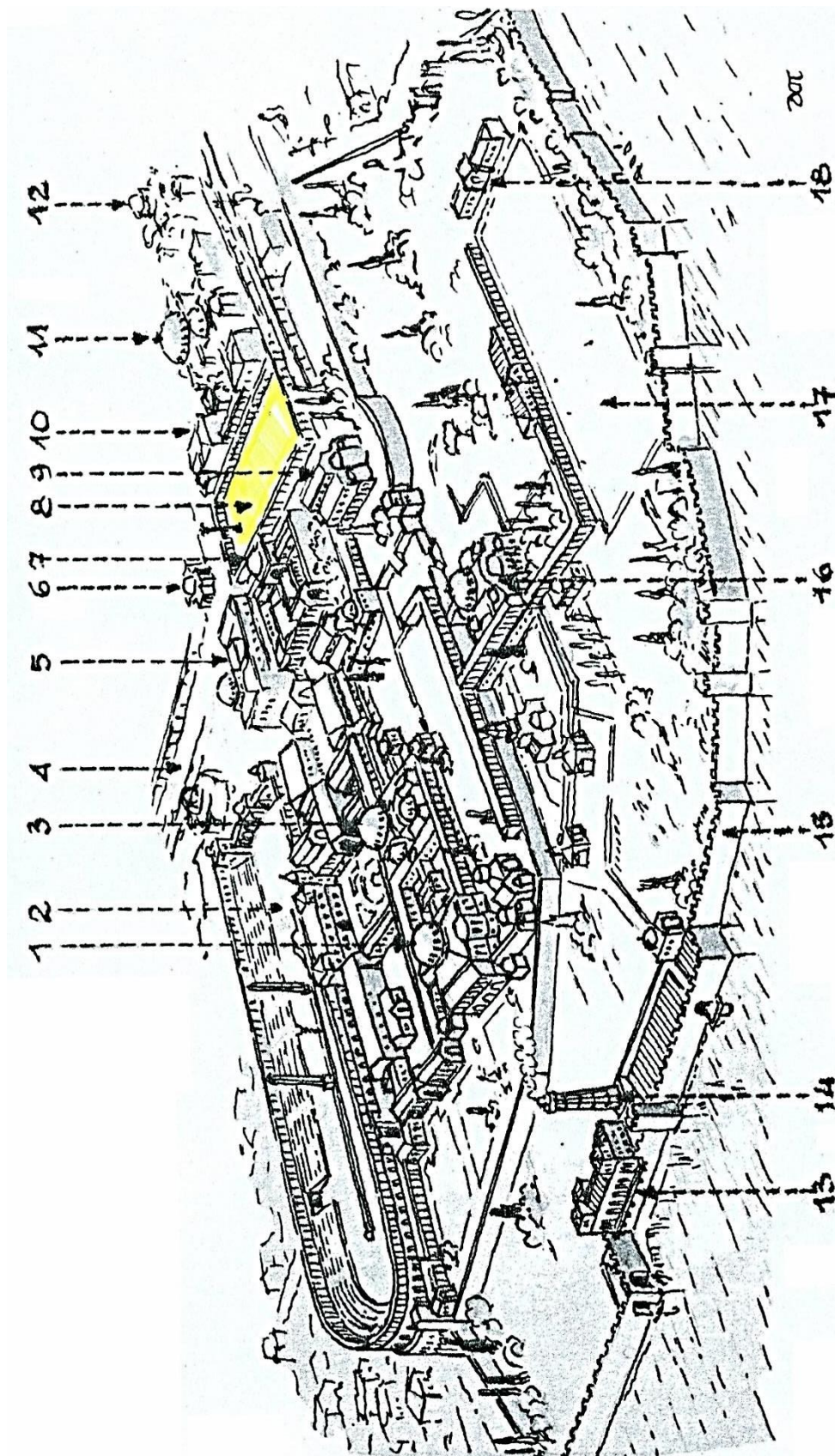
η **Σύγκλητος**, δυτικά του Πατριαρχείου (κτίσμα το οποίο στεγάζει έναν πολιτειακό θεσμό που χάνει σταδιακά τη σημασία του),

και δίπλα στο Παλάτι, ο **Ιππόδρομος**, τόπος πάνδημης συνάθροισης του πληθυσμού της πόλεως, για τις μεγάλες κοσμικές πανηγύρεις του αυτοκρατορικού οίκου (η κληρονομιά της λατρείας του ηγεμόνα) και τις γιορτές της πόλεως (η μακράιωνη παράδοση των πάνδημων εκδηλώσεων, με τις οποίες ανανεώνονταν σε τακτές ημερομηνίες οι δεσμοί της κοινωνίας με το δομημένο αστικό περιβάλλον, και επιβεβαιωνόταν η σχέση του άστεως με το σύμπαν, τον ορατή και νοητή πλευρά του κόσμου αλλά κυρίως την αθέατη και ακατανόητη όψη του).

Η δυναμική του συναθροισμένου πλήθους αποτελούσε ανέκαθεν παράγοντα ανυπολόγιστης σημασίας, για την πολιτική εξουσία. Γιατί στον Ιππόδρομο, το πλήθος, που ήταν πάντα έτοιμο να επευφημήσει τον Αυτοκράτορα και να δοξάσει τον εκάστοτε μονάρχη, τον «φίλο» του Θεού και εκπρόσωπό Του επί της γης, ήταν ανά πάσα στιγμή έτοιμο να άρει την πίστη του προς τον εκάστοτε κάτοχο του

αυτοκρατορικού θρόνου. Να τον ελέγξει για τις πεποιθήσεις και τις πράξεις του, να τον εγκαλέσει στην τάξη, να τον λαιδορήσει, ή ακόμα και να τον σύρει στην αρένα για να τον εξευτελίσει. Η διατήρηση του στέμματος παίχτηκε πολύ συχνά σε τούτον τον Ιππόδρομο, το μοναδικό από τα βυζαντινά κτίσματα που διατήρησε ακέραιη τη ρωμαϊκή μορφή του και διέσωσε τον χαρακτήρα της λειτουργίας του από τον Μάιο του 330 έως τον Απρίλιο του 1204.

1: Χρυσοτρικλινος. 2: Ιππόδρομος. 3: Τρίκλιτος. 4: Μέση. 5: Θέριμος του Ζευξίππου. 6: Μίλιον. 7: Χαλκή. 8: Αβγουσταίον. 9: Παλάτι της Μαγναύρας. 10: Πατριαρχείον. 11: Άγια Σοφία. 12: Άγια Ειρήνη. 13: Παλάτι του Βουκολέοντος. 14: Φάρος. 15: Θαλάσσια Τείχνη. 16: Η Νέα (έκκλησία). 17: Τζιχανιστήριον. 18: Στάβλοι.

Η σχεδιαστική αναπαράσταση εδώ και η λεπτομερής αποκατάσταση του μνημειακού χάρτη στην επόμενη σελίδα παρουσιάζουν το θεσμικό κέντρο της βυζαντινής πρωτεύουσας:

Αγώνες και συμβολισμοί, αθλητικές ομάδες και χρώματα: η οργάνωση του χώρου, η επιβίωση των προγονικών μύθων και η ιδεολογία

Ο Ιππόδρομος ή Ιππικόν **Κεντρικός Άξονας ΒΑ – ΝΑ (Είσοδος – Σφενδόνη)**

Συμβατικός προσανατολισμός: **ΒΟΡΡΑΣ (ΒΑ) – ΝΟΤΟΣ (ΝΑ)** οι στενές πλευρές

Οι μακριές: **ΑΝΑΤΟΛΗ (ΝΑ) – ΔΥΣΗ (ΒΔ)**

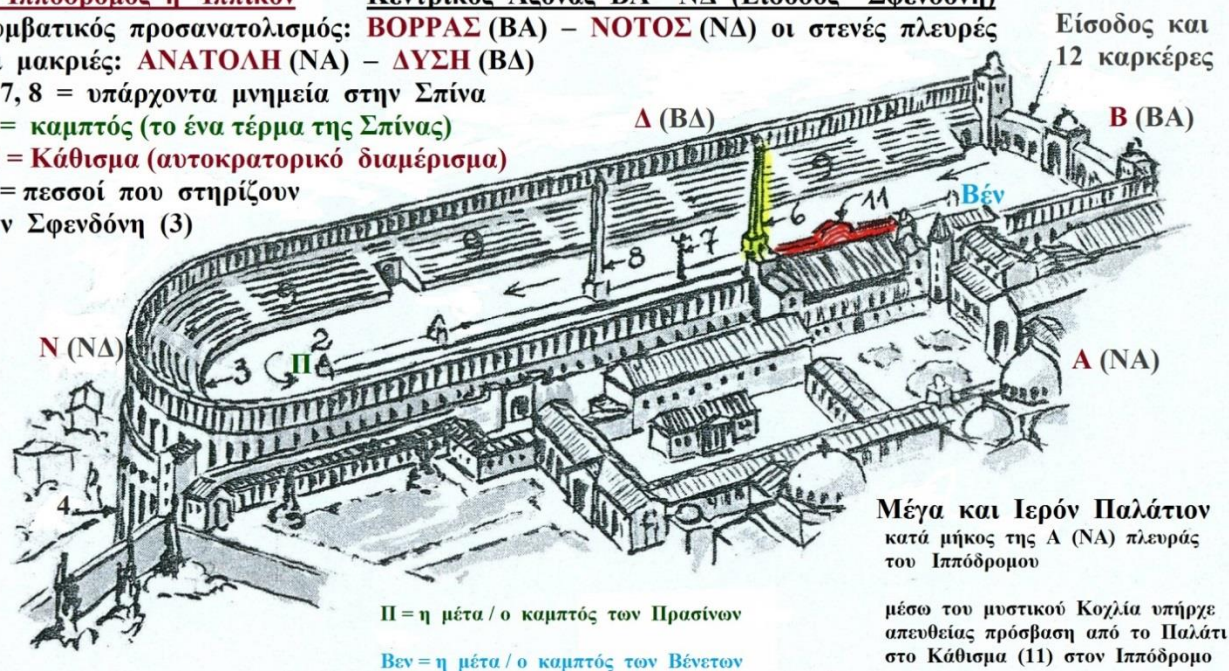
6, 7, 8 = υπάρχοντα μνημεία στην Σπίνα

2 = **καμπτός** (το ένα τέρμα της Σπίνας)

11 = **Κάθισμα** (αυτοκρατορικό διαμέρισμα)

4 = **πεσσοί που στηρίζουν**

την Σφενδόνη (3)

Διαστάσεις και δομικά στοιχεία του κτίσματος. Το εξωτερικό πλάτος ανάμεσα στις δύο μακριές πλευρές (B – N) ήταν: **117,50 μέτρα** (ή 123,50 μ.). Ο στίβος, ανάμεσα στις δυτικές και τις ανατολικές κερκίδες είχε πλάτος: 83,25 μέτρα (ή 79,50). Οι κερκίδες είχαν κλίση 26 μοίρες, ενώ το βάθος της κατασκευής στη μεν δυτική πλευρά ήταν 22,50 μ. στην δε ανατολική (που συνόρευε με το Παλάτιον) ήταν 21,50 μ.

Στο κέντρο περίπου των δυτικών κερκίδων χτίστηκε τον 16ο αι. το σαράι (μέγαρο) του μεγάλου βεζύρη Ιμπραϊμ πασά – σήμερα Μουσείο Τεχνών της Ανατολίας.

Στις αρχές του 17ου αι., το μεγάλο συγκρότημα του σουλτάνου Αχμέτ Α΄ (1603-1617), με κέντρο το Σουλτάν Αχμέτ Τζαμί («Μπλε» Τζαμί), κάλυψε ένα μεγάλο μέρος της ανατολικής πλευράς των κερκίδων, τα υπολείμματα του Καθίσματος κι ένα μέρος του Μεγάλου Παλατίου, από το οποίο χρησιμοποιήθηκε και πολύ οικοδομικό υλικό για την σουλτανική κατασκευή. Το ισλαμικό συγκρότημα κάλυψε επίσης και τα ερείπια των Λουτρών του Ζευξίππου που βρίσκονταν στο ΒΑ άκρο του Ιππόδρομου, κοντά στην Είσοδο.

Επειδή το βόρειο τμήμα του οικοδομήματος, η διώροφη Είσοδος με τους πύργους δεξιά κι αριστερά και τις 12 *καρκέρες* (ιππαφέσεις ή «αρματαφέσεις» = κατασκευή όπου στέκονταν τα άρματα περιμένοντας το σήμα της εκκίνησης), αλλά κι ένα μέρος της βόρειας πλευράς του Στίβου έχουν εντελώς εξαφανιστεί, δεν είναι δυνατόν να υπολογιστεί το εξωτερικό μήκος της οικοδομής. Από διάφορες μελέτες προκύπτει ως **πιθανότερο το μήκος των 450 μέτρων** (άλλοι υποστηρίζουν πως ήταν 370 μ., άλλοι 480). Ως εκ τούτου, ποικίλουν και οι υπόλοιπες μετρήσεις που σχετίζονται με μήκη. Επιλέγουμε τους υπολογισμούς που θεωρούνται ως πιθανότεροι (Dagron, *Γέννηση μίας πρωτεύουσας* σ. 375).

Ο Στίβος είχε μήκος π. 400 μέτρα –άρα η διαδρομή ενός γύρου κάλυπτε π. 800 μέτρα. Θυμίζω τα δύο στάδια του ολυμπιακού Ιππόδρομου ήταν 384,56 μέτρα κι ο γύρος (4 στάδια) 769,12 μέτρα. **Η Σπίνα είχε μήκος 92,50 μ.** Από την Είσοδο και τις καρκέρες (οι οποίες ονομάζονταν και «κάγκελα») μέχρι τον **καμπτό των Βένετων** (την ημικυκλική κατασκευή στην αρχή της Σπίνας) το μήκος ήταν 145 μέτρα. Από τον **καμπτό των Πρασίνων** (την ημικυκλική κατασκευή στο τέρμα της Σπίνας, αρ. 2 στην αναπαράσταση) μέχρι τις κερκίδες της Σφενδόνης (3 στην αναπαράσταση) το μήκος ήταν 100 μέτρα.

Ο Ιππόδρομος οικοδομήθηκε σε ένα σημείο της πόλης που χρειαζόταν διαμόρφωση με διάφορες επιχωματώσεις, ώστε να δημιουργηθεί ένα ισοϋψές πεδίο για τον στίβο. Όμως ο χώρος της τεχνητής ταράτσας ήταν περιορισμένος, γιατί στα νότια υποχωρούσε απότομα η πλαγιά του

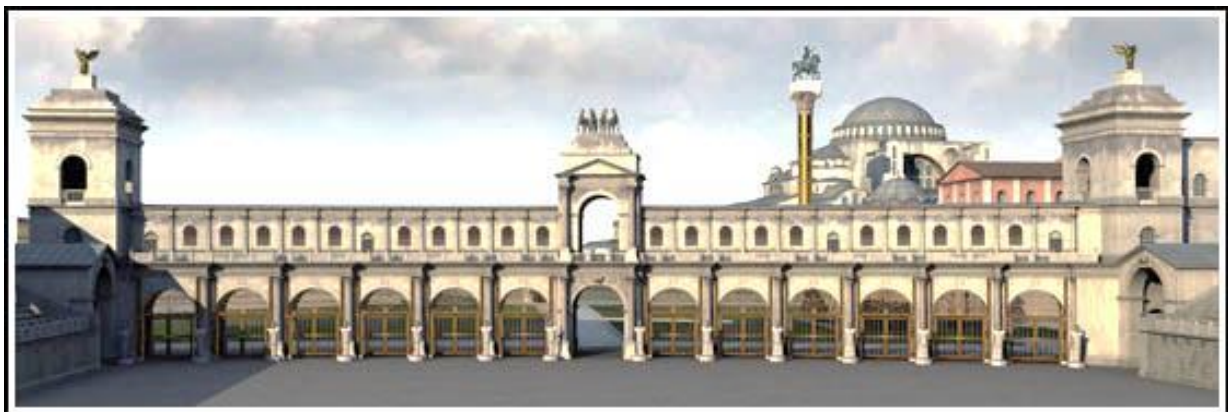

λόφου. Έτσι, το τμήμα της **Σφενδόνης** αντιστοιχούσε στο κενό. Πελώρια υποστυλώματα, με θεόρατους πεσσούς (αρ. 4 στην αναπαράσταση) προεκτείνουν και στηρίζουν όλο το τμήμα της Σφενδόνης με το ημικυκλικό τμήμα των κερκίδων. Η κατασκευή, που σώζεται μέχρι σήμερα, είναι πολύ εντυπωσιακή. Στο ψηλότερο σημείο, η διπλή σειρά από καμάρες που συνδέουν τους πεσσούς γίνεται τριπλή. Πάνω σε αυτόν τον τεχνητό «λόφο», εκεί όπου υπήρχε το κυρτό τμήμα του κοίλου, χτίστηκε τον 19ο αι., η Σχολή Καλών Τεχνών της οθωμανικής πρωτεύουσας.

Το ειδωλολατρικό παρελθόν, η ηλιακή κοσμολογία και η διάρκεια των συμβολισμών. Ολόκληρος ο Στίβος ήταν διαρθρωμένος γύρω από το συμβολισμό του κύκλου της ζωής και της φύσης, παραπέμποντας στα αίτια του σύμπαντος, του οποίου αποτελεί μικρογραφία.

Η αφετηρία, όπου βρίσκονταν και οι καρκέρες (τα κάγκελα), ήταν αφιερωμένη στη θεά **Δήμητρα και την Κόρη**, ενώ η **Σφενδόνη** ήταν αφιερωμένη στον **Ίππιο Ποσειδώνα και τον Πλούτο**, δύο χθόνιες θεότητες. Στην Σφενδόνη γίνονταν και οι δημόσιες εκτελέσεις. Τις κατήγγησε ο Μέγας Κωνσταντίνος, αλλά σε ειδικές περιπτώσεις (πχ σφετερισμός ή εσχάτη προδοσία) το παραδειγματικό θέαμα ενθουσίαζε τα πλήθη –εξάλλου ο Ιππόδρομος παρέμεινε ένας κόσμος μακριά από την Εκκλησία, μολονότι βρισκόταν στο κέντρο της χριστιανικής πρωτεύουσας. Έτσι, για παράδειγμα, ο Ουάλης διέταξε να καεί ζωντανός στην Σφενδόνη ο πραιπόζιτος Ροδανός. Η Σφενδόνη άλλωστε, το πέταλο δηλαδή του στίβου, ήταν και το πιο επικίνδυνο σημείο της αγωνιστικής διαδρομής, τόσο για τα άλογα και τα άρματα, όσο και για τους αρματηλάτες. Γι' αυτό και οι κερκίδες στην Σφενδόνη ήταν ανέκαθεν οι πιο περιζήτητες θέσεις, για όσους αγαπούσαν τις έντονες συγκινήσεις. Εδώ, στην στροφή, μπορούσαν να ξεφύγουν τα άλογα από την πορεία τους ή να συγκρουστούν τα άρματα μεταξύ τους. Οι συνέπειες ήταν τρομερές και για τα αγωνιζόμενα ζώα και για τους αρματοδρόμους.

Η διαδρομή των αρμάτων από τις καρκέρες προς την Σφενδόνη συμβόλιζε την **πορεία προς τον Κάτω Κόσμο**, ενώ η διαδρομή / επιστροφή από την Σφενδόνη προς την Είσοδο / αφετηρία συμβόλιζε την **αναγέννηση της φύσης** (επιστροφή της Κόρης / Περσεφόνης). Αυτός ήταν ένας πλήρης γύρος. **Κάθε κούρσα έπρεπε να κάνει επτά γύρους του ιπποδρόμου**: οι επτά ημέρες της εβδομάδας. Οι 12 καρκέρες ήταν οι 12 μήνες του χρόνου ή / και τα 12 ζώδια.

Τρισδιάστατη αναπαράσταση της Εισόδου με τους δύο πύργους δεξιά κι αριστερά και τις 12 καρκέρες ανάμεσα στις καμάρες. Πάνω από την πυργόσχημη κεντρική πύλη: το επίχρυσο αρχαίο ελληνικό τέθριππο (έργο του Λυσίππου; φερμένο ίσως από την Χίο) που έγινε λάφυρο των Βενετών το 1204 κι έκτοτε τοποθετήθηκε πάνω από την κεντρική θύρα του Αγίου Μάρκου (σήμερα τα άλογα αντικαταστάθηκαν με αντίγραφα, ενώ τα πρωτότυπα βρίσκονται στο Μουσείο του Αγίου Μάρκου). Το ύψος της πυργόσχημης πύλης είχε υπολογιστεί από τον μαθηματικό Ήρωνα σε 22,76 μ.

Τα διαμερίσματα που βρίσκονται πάνω από τις 12 καμάρες της Εισόδου ήταν οι χώροι για τους ανθρώπους του Ιππόδρουμου. Από εκεί παρακολουθούσαν και τους αγώνες. Δεξιά κι αριστερά της Εισόδου: στάβλοι όπου περίμεναν τα άλογα που επρόκειτο να αγωνιστούν.

Στο βάθος δεξιά διαγράφεται ο όγκος της Αγίας του Θεού Σοφίας. Μπροστά: ο πανύψηλος κίονας με το κολοσσιαίο άγαλμα του έφιππου Ιουστινιανού (πιθανώς έργο της εποχής του Θεοδοσίου Α') τοποθετημένο από τον Ιουστινιανό στο πιο περίοπτο σημείο της Πόλης.

Κάθε αγωνιστική ημέρα είχε 24 κούρσες (τουλάχιστον ως τα τέλη του 6ου αι.): οι 24 ώρες της ημέρας. Οι **τρεις κώνοι** (συνήθως οβελίσκοι) που βρίσκονται στους καμπτούς στα δύο άκρα του Στίβου συμβολίζουν τα τρία δεκαήμερα (τρεις δεκανοί) του κάθε ζωδίου.

Τα τέσσερα τέθριππα που έτρεχαν σε κάθε κούρσα συμβόλιζαν τις τέσσερις εποχές του χρόνου, αλλά και τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, καθώς και τα τέσσερα στοιχεία του σύμπαντος. Αντιπροσωπεύονταν από τέσσερα διαφορετικά χρώματα και προστατεύονταν από τέσσερις θεούς. Έτσι, φθάνουμε στο πανάρχαιο ρωμαϊκό σχήμα:

Πράσινο: Άνοιξη – Γη – Αφροδίτη > Ο αγροτικός κόσμος (ο δήμος των Πρασίνων)

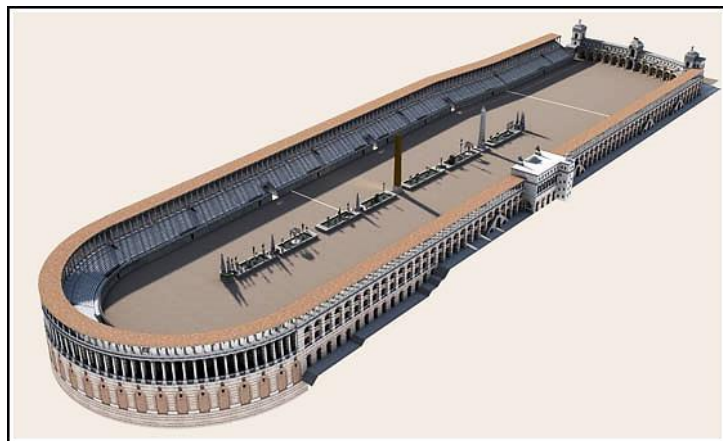
Κόκκινο: Καλοκαίρι – Φωτιά – Άρης > Οι πολεμιστές (ο δήμος των Ρούσιων)

Λευκό: Χειμώνας – Αέρας – Ποσειδώνας ή Δίας > Οι ιερείς (ο δήμος των Λευκών)

Μπλε (Κυανό): Φθινόπωρο – Θάλασσα – Κρόνος > Η αριστοκρατία (ο δήμος των Βένετων)

[Τα αρχικά χρώματα-σύμβολα των κοινωνικών τάξεων της Ρώμης, την εποχή των βασιλέων, ήταν το κόκκινο (πολεμιστές), το λευκό (χρώμα του ιερατείου) και το πράσινο (αγροτιά). Αυτά είναι και τα χρώματα της σημερινής ιταλικής σημαίας. Ενώ το κυανό προστίθεται αργότερα, όταν στην αρχαία Ρώμη διαμορφώνεται η αριστοκρατία που συμπεριλαμβάνει τους πολεμιστές- ήρωες και το ιερατείο.]

Στο ψηφιδωτό που απεικονίζει τον Ιππόδρομο της Λυών / Lugdunum στην ρωμαϊκή Γαλλία (στη σελ. 13), βλέπουμε και τα επτά αυγά που ήταν τοποθετημένα σε επτά κιονίσκους στον στίβο. Σε κάθε γύρο έπεφτε ένα αυγό, ούτως ώστε να μετριούνται οι επτά γύροι της κάθε κούρσας. Βλέπουμε επίσης επτά δελφίνια-υδρορροές. Από εδώ κυλούσε **το νερό** που έτρεχε στο κέντρο του Στίβου και συμβόλιζε την θάλασσα της Μεσογείου, ενώ το νερό που έτρεχε στο αυλάκι γύρω από τον Στίβο συμβόλιζε την «Έξω Θάλασσα» που περιβάλλει την Οικουμένη (τον γνωστό κόσμο της εποχής). Συνήθως η επιφάνεια του Ποσειδώνα (η φανέρωση του θεού) απεικονίζεται στην τέχνη πάνω σε τέθριππο άρμα. Όλα συνδέονται με τα άλογα και τα άρματα.

Το πέλμα, δηλαδή ο Στίβος, ήταν ο κεντρικότερος χώρος του Ιπποδρόμου.

Άξονας του Στίβου ήταν η **Σπίνα** (ραχοκοκαλιά): ο άξονας της γης. Το νερό γύρω της ονομαζόταν και **εύριπος**: όπως το στενό του Ευρίπου, μεταξύ Εύβοιας και Στερεάς Ελλάδας, του οποίου τα νερά αλλάζουν κατεύθυνση επτά φορές την ημέρα (όπως τα άρματα που τρέχουν επτά γύρους) – εναλλαγή, αναζωογόνηση.

Η **Σπίνα** ήταν διακοσμημένη με κολοσσιαία έργα τέχνης (κίονες και οβελίσκους), για να είναι ορατή κι ευδιάκριτη και να οριοθετεί με σαφήνεια το κέντρο, τη ραχοκοκαλιά του μακρόστενου Στίβου, γύρω από το οποίο έτρεχαν τα τέθριππα. Οι οβελίσκοι ήταν πολλοί, ο σπουδαιότερος όμως ήταν ο **θεόρατος οβελίσκος** που είχε έρθει από την Αίγυπτο, ύστερα από πολλές περιπέτειες. Έργο φαραωνικής τέχνης, συμβόλιζε τον κάθετο άξονα του σύμπαντος, που συνέδεε τον Κάτω Κόσμο με τη γη και τον ουρανό. Εξάλλου, ήταν αφιερωμένος στις αιγυπτιακές ηλιακές θεότητες –όπως και ο Ιππόδρομος που τιμούσε τον **Αήτητο Ήλιο**, τον ζωοδότη. Με το άρμα του ο Ήλιος ανεβαίνει στα ουράνια. Με ανάλογο τέθριππο γίνεται και η αποθέωση του αυτοκράτορα.

Θα έπαιρνε πολύ χρόνο για να αναφερθούμε και στην συνάφεια του Ιππόδρομου με το φορτισμένο ζεύγος των **διδύμων**. Απλώς σημειώνω: Ρώμος και Ρωμύλος (ο αδελφοκτόνος ιδρυτής της Ρώμης, εξιλεωμένος με διάφορα κόλπα και μυθεύματα), Κάστωρ και Πολυδεύκης (οι Διόσκουροι, κατεξοχήν ιππείς κι αλογοτάρηνδες, όταν ο ένας ανεβαίνει στο Πάνω Κόσμο, ο άλλος επιστρέφει στον Κάτω). Η λατρεία τους στην Κ/Πολη έρχεται από την Ρώμη κι εμπλέκεται με τις προϋπάρχουσες λατρείες: αφενός των Διοσκούρων, αφετέρου του Ίππιου Δία (με την πρωτόγονη μνήμη που διατηρεί ο Ζεύς Ίππιος / ή και Ζεύξιππος), αλλά και του έφιππου Έρωα που ήταν πολύ αγαπητός στην Θράκη. Η μαγεία που ασκούν οι δίδυμοι είναι τόσο ελκυστική, ώστε θα κατασκευαστεί κι άλλος μύθος που κάνει αδελφούς τους ιδιοκτήτες των κήπων στον τόπο όπου ο Σεπτίμιος Σεβήρος έχτισε τον Ιππόδρομο. Είναι κάποιος Μαγδαλάς και κάποιος Χαρίσιος. Υπαρκτά πρόσωπα; Ίσως. Η παράδοση πάντως λέει ότι ήταν οι πρώτοι αρχηγοί των «δήμων» των Βένετων και των Πράσινων στην Κ/Πολη. Στα δίδυμα «ζεύγη» να προστεθεί και το σχήμα: Ρωμύλος / Ρώμη, Κωνσταντίνος / Κωνσταντινούπολη.

Οφιοειδής κολώνα, γνωστή ως «τρίποδας των Δελφών» στο κέντρο της Σπίνας

Την μετέφερε ο Κωνσταντίνος από το δελφικό Ιερό του Απόλλωνα και την τοποθέτησε στην Σπίνα, στον άξονα του Καθίσματος. Η βάση της βρίσκεται ακόμα μπροστά στον ναό του Απόλλωνα στους Δελφούς.

Ήταν το αφιέρωμα των ελληνικών πόλεων που έλαβαν μέρος στη μάχη των Πλαταιών, το 479, και νίκησαν τον στρατό των Περσών.

Ο τρίποδας: Το σώμα 3 φιδιών πλέκεται για να σχηματίσει έναν σπιδάλ κίονα ύψους 6 μέτρων. Στην κορυφή του κίονα, τα σώματα ανοίγονταν σε τρεις κατευθύνσεις, σχηματίζοντας 3 βραχίονες που κατέληγαν σε φιδοκεφαλές. Σε αυτούς τους βραχίονες στηριζόταν ένας χρυσός λέβης. Σύμφωνα με τον Πausανία, τον απέσπασαν οι Φωκαείς στην διάρκεια του Γ΄ Ιερού πολέμου, 355-346 (επειδή χρειάζονταν το χρυσό για να πληρώσουν τους μισθοφόρους που θα τους έσωζαν από τους Θηβαίους). Αυτό σημαίνει ότι ο Κωνσταντίνος έφερε στην Πόλη μόνο τον τρίποδα κι όχι τον λέβητα.

Σε δέκα από τις πτυχές του σπιδάλ αναγράφονται 31 ονόματα των πόλεων που ενίσχυσαν με άντρες ή με χρήματα την στρατιά των Πλαταιών: 3 ή 4 ονόματα σε κάθε πτυχή, αρχίζοντας από την 12η (Αθηναίοι, Λακεδαιμόνιοι, Κορίνθιοι) έως την 3η, όπου χαράχτηκαν μόνον δύο ονόματα. Παρόλο που ο Ηρόδοτος αναφέρει κι άλλες έξι πόλεις, που δεν αναγράφονται στον κίονα.

Οι βραχίονες με τις φιδοκεφαλές έχουν χαθεί. **Επί τόπου** σώζεται μόνον η βάση-κολώνα του τρίποδα, ενώ το κεφάλι ενός φιδιού εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κ/Πόλεως. Τα π. 5 μέτρα της επιχωμάτωσης του Στίβου δίνουν μία παραπλανητική εικόνα του κίονα: σαν να βρισκόταν κάτω από την επιφάνεια της γης.

Απόλλωνας – Ήλιος, άλλος ένας συμβολισμός που σχετίζεται τόσο με τον Ιππόδρομο όσο και με τον Κωνσταντίνο, που είχε επιλέξει ένα αρχαίο άγαλμα του Απόλλωνα για να απεικονίσει τον εαυτό του και το είχε τοποθετήσει στην πλατεία που έφερε το όνομά του: Φόρος του Κωνσταντίνου. Ταυτόχρονα, η μεταφορά αυτού του τόσο ιερού για τους Έλληνες τρίποδα και η τοποθέτησή του στο κέντρο της Σπίνας –μολονότι έλειπε ο λέβης– υπενθυμίζει και μία κορυφαία ώρα της ανθρωπότητας: **οι Έλληνες είχαν νικήσει την Αχαιμενιδική Αυτοκρατορία, αποτρέποντας την εξάπλωση των Περσών**. Το ίδιο θα έκανε και η Αυτοκρατορία του Κωνσταντίνου με τον επικίνδυνο αντίπαλο, τους Σασανίδες Πέρσες. Σε αυτά, που είναι ήδη πάρα πολύ σημαντικά, να προστεθεί και **ο χθόνιος και ιαματικός και αποτροπαϊκός χαρακτήρας των φιδιών**. Αυτή ήταν, λοιπόν, η ελληνική (= παγανιστική) **αιγίδα** της νέας πρωτεύουσας. Και βρισκόταν στον χώρο όπου ήταν συγκεντρωμένα όλα τα πάγανα.

αἰδομένη χαλκῶ σε πόλις, τριπόθητε, γεραίρει,
ἤθελε γὰρ χρυσῶ, ἀλλ' ἴδεν ἐς Νέμεσιν.
εἰ δὲ τεὴν μέλπων οὐ παύεται ἠθάδα νίκην
εὐγνώμων δῆμος, Πορφύριε, Πρασίνων,
ἔμπνοά σοι ξύμπαντες ἀγάλματα· πᾶς δὲ περισσὸς
καὶ χρυσὸς τούτοις εἰς ἔριν ἐρχόμενος. (354)

οὐπω σοι μογέοντι Τύχη πόρεν ἄξια νίκης·
νῖκαι γὰρ τῆς σῆς μείζονες εὐτυχίης·
ἀλλὰ μέρει πρώτῳ σταθέρῳ καὶ ἀρείονι μίμνους
τὴν φθονερὴν τήκων δυσμενέων κραδίην,
οἷ σέθεν εἰσορόωντες ἀεὶ νικῶσαν ἱμάσθλην
μέμφονται σφετέρην αἰὲν ἀτασθαλίην. (355)

Δύο από τα 32 επιγράμματα που δοξάζουν τον Πορφύριο, τον ενδοξότερο αρματηλάτη του Ιπποδρόμου, τον μέγιστο θρύλο όλων των εποχών. Έτρεχε για τη «μερίδα» («δήμο» / ομάδα) των Βένετων, αλλά έκανε μεταγραφή στη «μερίδα» των Πράσινων, πρώτες δεκαετίες του 6 ου αι. Δύο από τις ενεπίγραφες βάσεις των γλυπτών που του είχαν αφιερώσει στον Ιππόδρομο οι οπαδοί του βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κ/Πόλεως. Η μία είναι έργο των Βένετων, η άλλη των Πρασίνων. Τα επιγράμματα 354 και 355 σώθηκαν στην *Παλατινή Ανθολογία*.

Πράσινοι και Ρούσιοι, Βένετοι και Λευκοί. Πρέπει εξάπαντος να επισημανθεί για άλλη μία φορά και να τονιστεί με έμφαση ότι ο Ιππόδρομος της Κ/Πόλεως διαδραματίζει τον ρόλο του **τρίτου θεσμικού πόλου στην πολιτειακή οργάνωση της νέας πρωτεύουσας** –τουλάχιστον έως τη Μέση Βυζαντινή περίοδο. Τα άλλα δύο θεσμικά κέντρα είναι: πρώτον και πάνω από όλα το Μέγα και Ιερόν Παλάτιον –η καρδιά της Αυτοκρατορίας (επίσημη αυτοκρατορική διαμονή, χώρος αποφάσεων και χώρος εργασίας των ανώτατων αξιωματούχων)– και δεύτερον το Πατριαρχείο (έδρα της ανώτατης εκκλησιαστικής ηγεσίας, η οποία, έως την εποχή των Παλαιολόγων, θα παραμείνει υπό τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας).

Αρματηλάτης των Λευκών (φορά το κασίδι)

Το παράδοξο είναι ότι ενώ υπάρχουν κανόνες για την λειτουργία των αγώνων, τις τελετές και τις τελετουργίες του Ιππόδρομου (ένα τυπικό ανάξιο της αυτοκρατορικής ουσίας), δεν υπάρχουν θεσμοθετημένοι κανόνες για την πολιτειακή του υπόσταση και την σχέση του με τους κατοικούντες την πρωτεύουσα. Εξάλλου, αυτοί οι «κατοικούντες» δεν συγκροτούν πλέον το *Populus Romanus* ή το αντίστοιχο του Δήμου της Ρώμης. Όμως τι αντιπροσώπευαν οι «Βυζάντιοι», δηλαδή οι πρωτευουσιάνοι; Και ποιος τους εκπροσωπούσε; Και με τι τρόπο; Δύσκολο να απαντήσει κανείς σε αυτά τα καίρια ερωτήματα. Ας ικανοποιηθούμε με την ασαφή κι εντελώς γενικόλογη απάντηση ότι ο Ιππόδρομος εξυπηρετούσε εν μέρει τις λειτουργίες του απόντος Δήμου.

Αναγκαίο είναι να διασαφηνιστεί ότι ο τόσο σημαντικός ρόλος του κωνσταντινουπολίτικου Ιππόδρομου έχει μίαν ιδιαίτερη δυναμική, την οποία οφείλει στην θέση του σε σχέση με τους άλλους ιπποδρόμους της Αυτοκρατορίας. Οι άλλοι ιπποδρόμοι (πχ στην Αντιόχεια, την Αλεξάνδρεια, την Θεσσαλονίκη, το Μιλάνο) παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο, που όμως είναι περιορισμένος στην ζωή των μεγαλουπόλεων, ενώ τα όσα συμβαίνουν στον ίδιο αθλητικό χώρο, αλλά στην πρωτεύουσα, ενδέχεται να έχουν άμεσες επιπτώσεις στην κεντρική εξουσία. Με άλλα λόγια, εδώ συναντιέται η επίσημη ιστορία με την άγραφη ιστορία. Μία συνάντηση που μπορεί να επιφυλάσσει δυσάρεστες εκπλήξεις.

*Ἦθελε Κωνσταντῖνον ἀεὶ πτόλις ἡνιοχεύειν,
ἤθελεν, ἀλλὰ πόθῳ οὐκ ἐπένευσε Φύσις.
ἔνθεν ἔῶν τόδ' ἄγαλμα παραίφασιν εὗρεν ἐρώτων,
ὄφρα ἔ μὴ λήθη καὶ χρόνος ἀμφιβάλῃ.
ἀλλὰ μένοι ποθέουσιν ἔρωσ, ζῆλος δ' ἔλατῆρσι,
κόσμος δὲ σταδίοις, ἔσσομένοις δὲ φάτις.
καὶ τις ἰδὼν μετόπισθε χερείονας ἡνιοχῆας
ὀλβίσσει προτέρην, ἣ μιν ἴδεν, γενεήν. (373)*

*Ἐγρεο, Κωνσταντῖνε, τί χάλκεον ὕπνον ἰαύεις;
σεῖο δίφρους ποθέει δῆμος ἐνὶ σταδίοις,
σῆς τε διδασκαλίας ἐπιδευέες ἡνιοχῆες
εἶται ὀρφανικοῖς παισὶν ὁμοιότατοι. (375)*

Από την *Παλατινή Ανθολογία* είναι και τα δύο επιγράμματα που δοξάζουν τον αρματηλάτη Κωνσταντίνο.

ΟΙ ΔΗΜΟΙ. Μία υποτυπώδη πολιτική βαρύτητα αποκτούν οι ιπποδρόμοι του ανατολικού τμήματος της Αυτοκρατορίας μόνον από τα τέλη του 4ου αι. (Θεοδόσιος Α'). Τα όσα τυχαίνει να γνωρίζουμε από το σχολείο ή τα διαβάσματά μας για τους «δήμους» είναι σχήματα πρωθύστερα: η πρώτη μνεία σε «χρώματα» που αντιπροσωπεύουν ενδεχομένως οργανωμένες αθλητικές ομάδες στην Κ/Πολη, μαρτυρείται με βεβαιότητα σε μία Ομιλία του Γρηγόριου του Ναζιανζηνού μόλις το 380. Το μείγμα με την πολιτική αυξάνεται από τα μέσα ή τα τέλη του 5ου αι. Τότε, η υπόσταση των αθλητικών ομάδων συνδέεται με τις κοινωνικές και θρησκευτικές αντιθέσεις, συχνά μάλιστα τις εκφράζει δημόσια με τρόπο εκρηκτικό, κι έτσι αλλάζει ως έναν βαθμό το περιεχόμενό τους. Οι ομάδες θα μεταβληθούν σε παρατάξεις. Έτσι, θα έχουμε τα κόμματα των Πρασίνων και των Βένετων. Ο κόσμος του ιππόδρομου = τόσο η διοίκηση των ομάδων όσο και οι εργαζόμενοι αλλά και οι οπαδοί (μέλη) των λεγόμενων «δήμων» (ομάδες του ιππόδρομου) μετέχουν κι επεμβαίνουν δυναμικά στην ζωή της πόλης.

Η Αντιόχεια συγκλονίζεται από την δράση των δήμων, που καμιά φορά μοιάζει να είναι ισχυρότερη ακόμα κι από τους σεισμούς που συνταράζουν τη μεγαλούπολη τις πρώτες δεκαετίες του 6ου αιώνα. Οι περιγραφές του Ιωάννη Μαλάλα, ιστορικού του 6ου αι., δεν συγκρί-

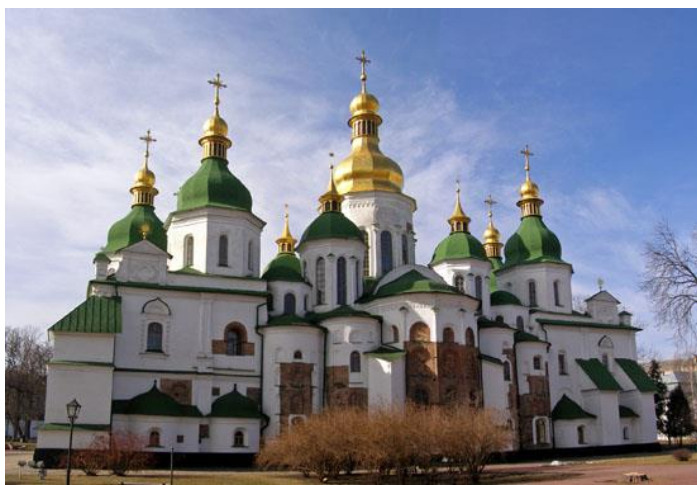
νονται σε αγριότητα κι εξαλλοσύνη ούτε με τις χειρότερες όψεις του βρετανικού ή του πρόσφατου ελληνικού χουλιγκανισμού.

Αλλά ενώ όλα αυτά λήγουν με το κλείσιμο των ιπποδρόμων (στο πέρασμα από την Πρωτοβυζαντινή στην πρώιμη Μεσοβυζαντινή περίοδο: τέλη 6ου-μέσα 7ου αι., όταν η βυζαντινή Ανατολή –μετά την κατάκτηση και καταστροφή της από τους Σασανίδες Πέρσες, μεταξύ 608-638–, περνάει στην εξουσία του Χαλιφάτου και οι Σλάβοι εγκαθίστανται στα ευρωπαϊκά εδάφη), απομένει πλέον ένας και μοναδικός Ιππόδρομος στην Αυτοκρατορία: το Ιππικόν, δηλαδή ο Ιππόδρομος της Κ/Πολης.

Η πολιτική υπόσταση των «δήμων» μειώνεται σημαντικά, αλλά ο Ιππόδρομος εξακολουθεί να είναι ο τρίτος θεσμικός πόλος της πρωτεύουσας, γιατί εδώ βρίσκεται η εξουσία. Κι όποιος αρματηλάτης / ηνίοχος κι αν ερχόταν πρώτος, όποιος δήμος / ή μερίδα κι αν νικούσε, νικητής ήταν πάντα ο ηγεμόνας. Η προσωποποίηση του κράτους. Η πάνδημη κραυγή «εσύ νικάς, Αύγουστε» εξακολούθησε να συνοδεύει τις εμφανίσεις του αυτοκράτορα στο Κάθισμα του Ιππόδρομου μέχρι την βασιλεία των τελευταίων Κομνηνών (τέλη 12ου αι.).

Το «*ιππικόν του γενεθλίου ταύτης της θεοφυλάκτου και βασιλίδος πόλεως*», δηλαδή ο πάνδημος εορτασμός για τα εγκαίνια της Κωνσταντινουπόλεως με αρματοδρομίες στον Ιππόδρομο, που γινόταν κάθε χρόνο, «*τελείται μηνί Μαΐου ια΄ [11 Μαΐου]*», γράφει γύρω στο 950 ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος (βασιλεύει 945-959).

Στον Ιππόδρομο κατέληγε και ο Θρίαμβος, δηλαδή η θριαμβική πομπή που οργανωνόταν, όταν επέστρεφε ο νικητής αυτοκράτορας από τον πόλεμο. Περνούσε από την Χρυσή Πύλη των Χερσαίων Τειχών, διέσχισε τη στολισμένη πρωτεύουσα, ενώ ο κόσμος είχε απλώσει στον δρόμο φοινικόκλαδα και χαλιά, κι έφτανε για τη μεγάλη τελετή της αποθέωσης στον Ιππόδρομο.

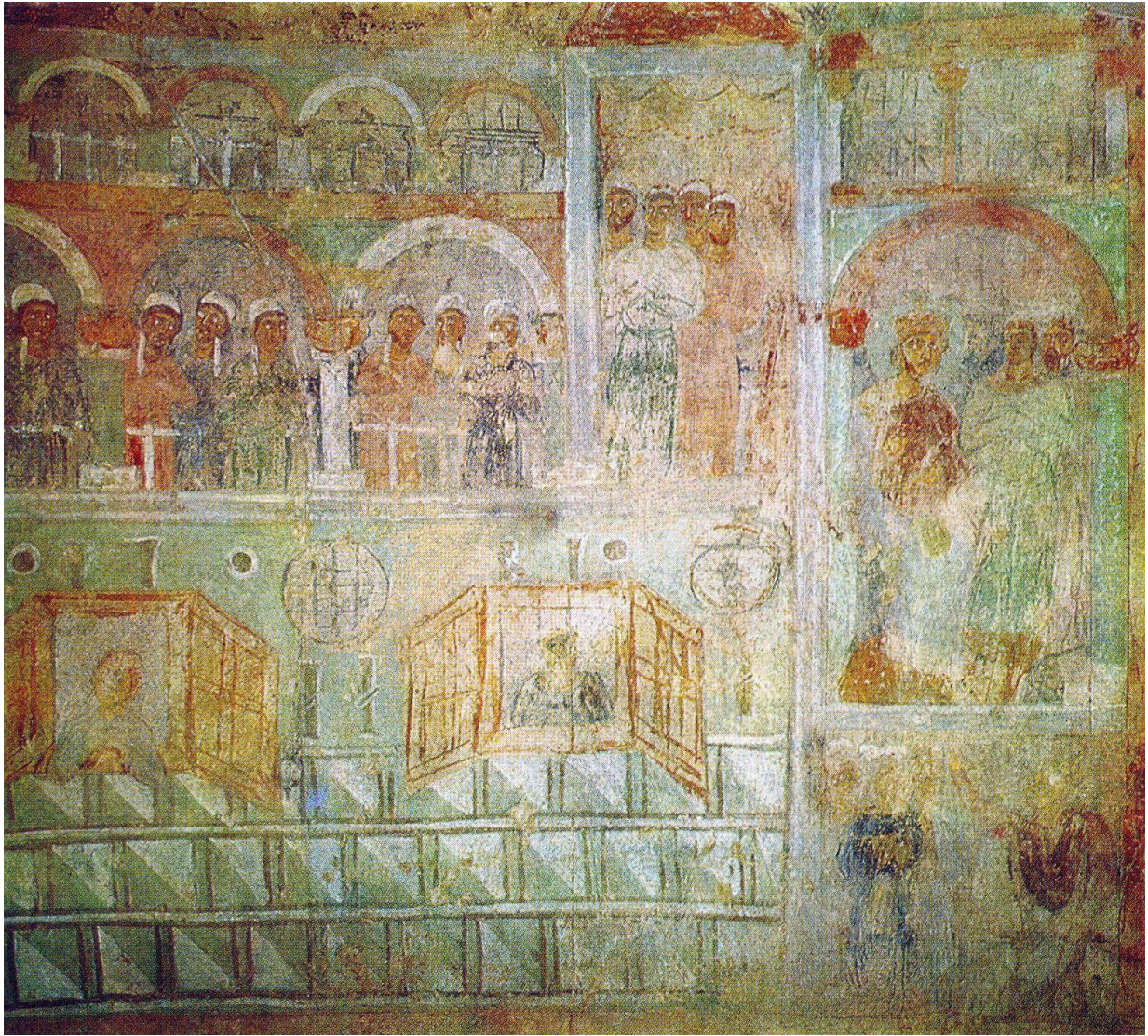

Κίεβο, Αγία Σοφία

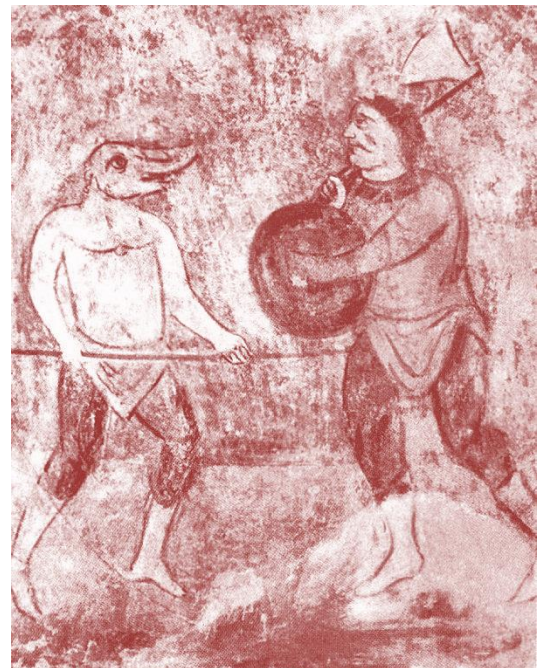
Τόση ήταν η φόρτιση και η φήμη αυτού του μοναδικού χώρου δημόσιων και λαϊκών εκδηλώσεων, ώστε σκηνές από τον Ιππόδρομο της μεσοβυζαντινής Κωνσταντινουπόλεως ανιστορούνται στους τοίχους του κλιμακοστασίου της Αγίας Σοφίας στο Κίεβο (ζωγραφισμένες γύρω στο 1060). Λυράρηδες και άλλοι οργανοπαίχτες, σαλτιμπάγκοι και ηθοποιοί με ζώομορφες μούτσούνες, έφιπποι κυνηγοί και θηριοδαμαστές, κοσμούν τα σκαλιά του πύργου που οδηγεί στο υπερώο του μεγαλόπρεπου μητροπολιτικού ναού. Εικόνες του βυζαντινού Μεσαίωνα που εντυπωσίαζαν τη μεσαιωνική Ρωσία, τα πρώτα χρόνια του εκχριστιανισμού των Ρώσων.

Σε ένα τμήμα της τοιχογραφίας απεικονίζονται Κωνσταντινουπολίτες αριστοκράτες που περιβάλλουν το αυτοκρατορικό *Κάθισμα* (το πελώριο βασιλικό θεωρείο στον Ιππόδρομο), ενώ οι σταβλίτες άνοιξαν τα παράθυρα, για να παρακολουθήσουν κι αυτοί τις εορταστικές εκδηλώσεις (φωτ στην επόμενη σελίδα).

Αγία Σοφία, Κίεβο. Λεπτομέρειες από τη μεγάλη τοιχογραφία με σκηνές από τον κωνσταντινουπολίτικο Ιππόδρομο (11ος αι.). Κυνήγι αρκούδας και μαχόμενοι μίμοι: τα θεάματα στα διαλείμματα των αγωνων. Οι πληροφορίες που δίνει αυτό το σύνολο είναι πολυτιμότες.

Η μεγαλύτερη καταστροφή και λεηλασία της Κ/Πόλεως πραγματοποιείται από τους Φράγκους και τους Βενετούς της Τέταρτης Σταυροφορίας, που κατέλαβαν την πρωτεύουσα στις 13 Απριλίου του 1204 και κατέλυσαν την βυζαντινή εξουσία. Έτσι, όταν οι Βυζαντινοί ανακτούν την Πόλη, το καλοκαίρι του 1261, βρίσκουν την πρωτεύουσα σε ερείπια. Τα τελευταία νήματα της αρχαιότητας έχουν πλέον κοπεί. Ακόμα και το θεσμικό κέντρο μεταφέρεται από την περιοχή γύρω από το Αυγουστειόν στον Έκτο Λόφο της Πόλης, ανάμεσα στα Χερσαία Τείχη και στα Τείχη του Κεράτιου κόλπου, όπου ανοικοδομείται το Παλάτι των Βλαχερνών και μετατρέπεται σε μόνιμη αυτοκρατορική διαμονή. Το παλαιό Ιερόν Παλάτιον, ο Ιππόδρομος, τα άλλοτε λαμπρά μνημεία που περιέβαλλαν την καρδιά της πρωτεύουσας αφήνονται στη τύχη τους. Μόνον η Αγία του Θεού Σοφία και τα άλλα κτίσματα της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας (δηλαδή του Πατριαρχείου) θα συνεχίσουν να λειτουργούν –ή μάλλον να υπολειτουργούν– έως την Άλωση του 1453.

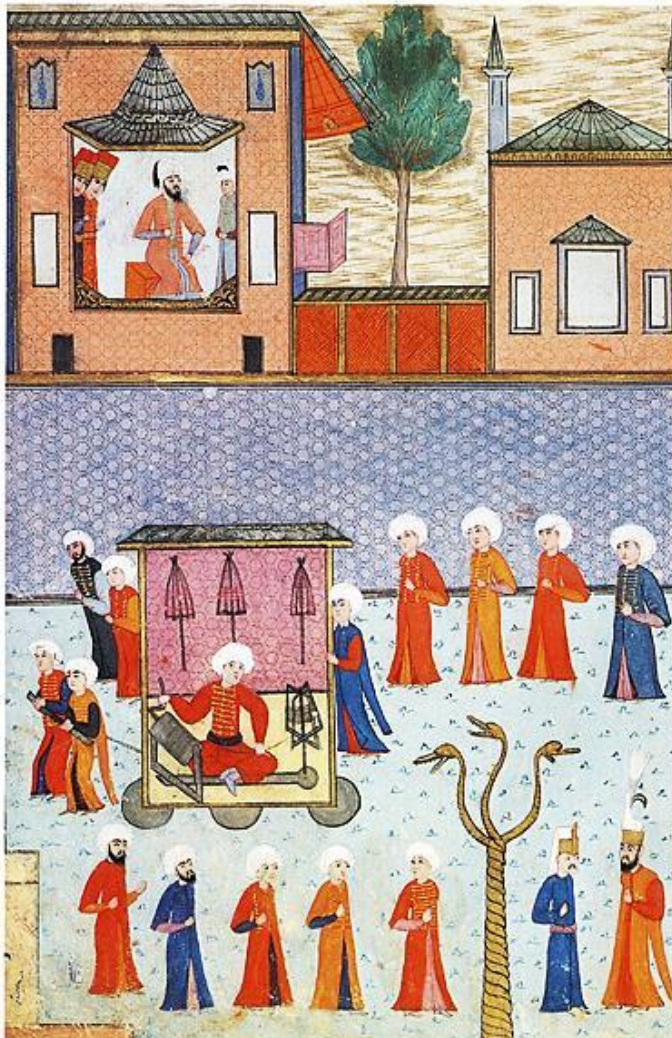
Όταν εισήλθε ο Μεχμέτ Β΄ ο Πορθητής στην Πόλη στις 29 Μαΐου του 1453 κι έφτασε μέχρι τον θλιβερό ερειπιώνα, δεν μπορούσε να πιστέψει την καταστροφή.

Αλλά ο πελώριος χώρος του Ιππόδρου, που ονομάστηκε **Ατ Μειντάν**, δηλαδή «πλατεία των αλόγων», παρέμεινε δημόσιος χώρος και χρησιμοποιήθηκε για διάφορες εκδηλώσεις οι οποίες σχετίζονταν ως έναν βαθμό με τις παλαιές. Όχι, αρματοδρομίες δεν γίνονταν. Όμως εδώ εκπαίδευονταν οι έφιπποι Γενίτσαροι, εδώ γίνονταν στις γιορτές ιππικοί αγώνες και διάφορα λαϊκά θεάματα, εδώ γίνονταν παρελάσεις και γιορταστικές εκδηλώσεις. Από πολλές ζωγραφίες της Οθωμανικής εποχής έχουμε πληροφορίες όχι μόνο για τις λειτουργίες του Ατ Μειντάν, αλλά και για τα έργα τέχνης που υπήρχαν ακόμα στον χώρο.

Ο σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520-1566) στον Ιππόδρομο. Διακρίνονται: μπροστά δεξιά ένα αρχαίο άγαλμα, στο κέντρο ο «τρίποδας» των Δελφών με τα τρία φίδια και αριστερά ο αιγυπτιακός οβελίσκος. Το έργο (λεπτομέρεια) είναι του ζωγράφου Coecke van Aelst, έγινε γύρω στα 1540-50 και δημοσιεύτηκε το 1553.

Εικόνες από το *Surname- I Hümayun* (βιβλίο σουλτανικών εορτών) του 1588: Η επαγγελματική συντεχνία των υφαντουργών παρελαύνει στον Ιππόδρομο μπροστά στον σουλτάνο, ενώ οι αξιωματούχοι παρακολουθούν από μία ξύλινη (;) τριώροφη κατασκευή (θυμίζοντας την αντίστοιχη σκηνή από την Αγία Σοφία του Κιέβου).

Μπροστά: τα τρία φίδια από τον «τρίποδα» των Δελφών, που είχαν μαγικές ιδιότητες και για τους Οθωμανούς Τούρκους. Πίσω: το μεγάλο κονάκι (μέγαρο) του μεγάλου βεζίρη Ιμπραήμ πασά, που χτίστηκε με άδεια του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή πάνω στις δυτικές κερκίδες του βυζαντινού Ιππόδρουμου. Για να χτιστεί το κονάκι, το 1524, χρησιμοποιήθηκε οικοδομικό υλικό από τον ερειπωμένο Ιππόδρομο. Αυτή ήταν η πρώτη σημαντική καταστροφή που υπέστη το κτίσμα στη διάρκεια της Οθωμανικής εποχής. Μερικές δεκαετίες αργότερα, ο σουλτάνος Αχμέτ Α΄ έκτισε απέναντι το μεγαλοπρεπές Τζαμί του Αχμέτ (γνωστό σαν «Μπλε Τζαμί»).

Το κονάκι του Ιμπραήμ πασά είναι σήμερα το Μουσείο Ανατολικών Τεχνών.

Το Σουλτάν Αχμέτ Τζαμί («Μπλε» Τζαμί) με τους έξι μιναρέδες χτίστηκε μεταξύ 1609 και 1616 και κατέλαβε ένα μεγάλο τμήμα της ανατολικής πλευράς του Ιπποδρόμου κι ένα τμήμα του Ιερού Παλατίου. Πάμπολλα αρχιτεκτονικά μέλη από τα βυζαντινά κτίσματα χρησιμο-ποιήθηκαν για την οικοδόμηση του πελώριου σουλτανικού τεμένους και των γύρω φιλανθρωπικών κτισμάτων που ανήκουν στο ίδρυμα. Αυτή ήταν η δεύτερη σημαντική καταστροφή του Ιπποδρόμου και του περιβάλλοντος χώρου. Ζωγραφιά του 1900.

Θέα από τον τρούλο της Αγίας του Θεού Σοφίας (σήμερα Μουσείο)
Μπροστά αριστερά η πλατεία είναι ο χώρος του βυζαντινού Αυγουσταίου και γύρω τα κτίσματα του συγκροτήματος του Σουλτάν Αχμέτ. Το «Μπλε» Τζαμί με τους έξι τρούλους βρίσκεται πίσω αριστερά. Δεξιά: ο στίβος του Ιπποδρόμου με τα μνημεία στον κεντρικό άξονα, τον οβελίσκο κλπ και οι στέγες του Μουσείου Ανατολικών Τεχνών (το παλαιό κονάκι του μεγάλου βεζίρη Ιμπραήμ πασά). Στο βάθος: η Θάλασσα του Μαρμαρά.

Η σύγχρονη λέξη *Cirque* – Τσίρκο Ονομασία του 1832, από το λατινικό *circus*

Αναφέρεται σε μία κυκλική κατασκευή, σταθερή ή κινητή (μεγάλη τέντα), που χρησιμοποιείται ως χώρος δημόσιας λαϊκής διασκέδασης: για ιπποδρομικές επιδείξεις, ακροβασίες, παραστάσεις με εκπαιδευμένα ζώα, χορευτικά νούμερα, επιδείξεις με ταχυδακτυλουργούς ή παράξενα όντα. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια, το τσίρκο ήταν πολύ αγαπητό και οι παραστάσεις του συγκέντρωναν πλήθη. Μικροί και μεγάλοι διασκέδαζαν με την ψυχή τους. Αλλά αφενός η ευκολία πρόσβασης του πλήθους σε άλλου είδους ψυχαγωγία κι αφετέρου οι συνεχείς διαμαρτυρίες για την κακοποίηση και τον εξευτελισμό των ζώων είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική υποβάθμιση του τσίρκου. Η μαγεία χάθηκε.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Gilbert Dagron, *Η γέννηση μιας Πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της, 330-451* (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2000) όπου θα βρείτε και αναλυτική βιβλιογραφία. Η ελληνική έκδοση του *Naissance d' une capitale* (Παρίσι 1984) βασίστηκε σε κείμενο αναθεωρημένο από τον συγγραφέα. Για όποιον θέλει να μελετήσει σε βάθος το θέμα, το έργο του Νταγκρόν είναι ό,τι καλύτερο και πληρέστερο έχει γραφτεί μέχρι σήμερα. Χρειάζεται μελέτη, όχι διάβασμα.

Alan Cameron, *Porphyrius the Charioteer* (Clarendon Press, Oxford 1973). *Ο αρματηλάτης Πορφύριος* (στα αγγλικά). Εμπειρισταωμένη επιστημονική μονογραφία για τους διάσημους αρματηλάτες της Πρωτοβυζαντινής εποχής, όπως παρουσιάζονται στις γραπτές πηγές (την ποίηση, τα επιγράμματα, την επιγραφική), καθώς και για τις αθλητικές εκδηλώσεις στους ιπποδρόμους των μεγάλων πρωτοβυζαντινών πόλεων αλλά και για τους ίδιους τους ιπποδρόμους. Βιβλιογραφία σσ. 277-280. Ευρετήριο ελληνικών και λατινικών λέξεων σ. 281 και Γενικό Ευρετήριο σσ. 282-286. Ακολουθεί

εικονογραφικό υλικό, BW φωτ, σσ. 287-302. Σύνολο σελ. I-XII και 1-302. Όπως γράφει ο ίδιος ο Άλαν Κάμερον «αυτό είναι ένα περιπεπλεγμένο βιβλίο για μία ιστορία εξίσου περιπεπλεγμένη». Με αφητηρία τα 36 επιγράμματα της *Παλατινής Ανθολογίας* για αρματηλάτες –τα 32 από αυτά αφιερωμένα στον Πορφύριο, τον διασημότερο Βυζαντινό αρματηλάτη– και τις επιγραφές που αποκαλύφθηκαν στις βάσεις των χαμένων γλυπτών συμπλεγμάτων στην Κωνσταντινούπολη, ο καθηγητής της Λατινικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Columbia University, ερευνά ένα θέμα που είχε απασχολήσει ελάχιστα την επιστημονική έρευνα: τον κόσμο του πρωτοβυζαντινού ιππόδρομου στον «χρυσό αιώνα» των αρματοδρομιών (5ος-6ος αι.). Έτσι, ανακαλύπτει ότι ήταν τουλάχιστον πέντε οι ξακουστοί Πορφύριοι και ανασύρει διάφορους άλλους δημοφιλείς αρματηλάτες-ήρωες της πρωτοβυζαντινής Κ/Πόλεως, της Αντιόχειας κλπ. Ταυτόχρονα, μελετάει διάφορα θέματα σχετικά με τον ιππόδρομο και τα μνημεία του, τις αθλητικές εκδηλώσεις, το θέατρο, τους δήμους των μεγάλων αστικών κέντρων, την βία, τις σχέσεις του αυτοκράτορα Αναστάσιου με τους δήμους, τους λόγους για τους οποίους παρακμάζουν οι αρματοδρομίες, καθώς και τις αναφορές στις πηγές. Πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα φιλολογική, κοινωνική και ιστορική μελέτη, που συμπληρώθηκε από το επόμενο βιβλίο του Κάμερον με θέμα τους δήμους-ομάδες του ιππόδρομου: **Alan Cameron, *Circus Factions. Blues and Greens at Rome and Byzantium*** (Clarendon Press, Oxford 1976).

Μαριάννα Κορομηλά, *En tw σταδίω* (Άγρα, Αθήνα 2004). Ο μακρύς υπότιτλος του βιβλίου είναι νομίζω διαφωτιστικός του θέματος, το οποίο αναφέρεται σε όλα τα αθλήματα κι όχι μόνον σε αυτά του ιππόδρομου: *Αθλητές, αθλήματα και αθλητικά ιδεώδη, χώροι άθλησης, αθλητικές πανηγύρεις και θεάματα στους αυτοκρατορικούς – πρωτοχριστιανικούς καιρούς και τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους: μεταμορφώσεις και μεταλλάξεις ενός κόσμου που εξακολουθεί να βρίσκεται στο περιθώριο της σύγχρονης ιστοριογραφίας*. Κύριος άξονας της αφήγησης είναι η πολιτική εκμετάλλευση των αθλητικών εκδηλώσεων, που οργανώνονταν για να δοξάσουν τον μονάρχη και την εξουσία, δίνοντας ταυτόχρονα την ευκαιρία στα πλήθη να ψυχαγωγηθούν, να διασκεδάσουν και να εκτονωθούν. Γι αυτό, άλλωστε, και ο ζηλωτής Μέγας Θεοδόσιος, ο οποίος γνώριζε πολύ καλά τη χρησιμότητα των αγώνων, δεν εξέδωσε ποτέ κανέναν νόμο που να απαγορεύει την τέλεσή τους, παρά τα όσα πιστεύουμε. Την αφήγηση συνοδεύουν πάμπολλες φωτογραφίες και κατόψεις, ενώ τίθενται αρκετά ζητήματα προς συζήτηση κι άλλα τόσα ερωτήματα που δεν έχουν ακόμα απαντηθεί (όπως η αντιμετώπιση του δημόσιου γυμνού από τις διάφορες κοινωνίες που συγκροτούσαν την πολυεθνική οντότητα των αυτοκρατοριών).

Σημειώσεις για τον Ιππόδρομο Πρώτο Μέρος, Μαριάννα Κορομηλά
(Μάιος 2012-Οκτώβριος 2014)

©Πολιτιστική Εταιρεία Πανόραμα και Αρχείο info@apan.gr

Η διεύθυνση του υπό κατασκευή ψηφιακού μας Αρχείου είναι <http://archive.apan.gr/>
Περιηγηθείτε στο ανατολικό τμήμα της Παλαιάς Κ/Πολης, δηλαδή στους λόφους 1-3, την καρδιά του ιστορικού κέντρου, στην διεύθυνση <https://archive.apan.gr/gr/data/region/19> (αν είστε συνδρομητές, βάζοντας τον κωδικό σας θα δείτε πολύ περισσότερα πράγματα). Και μην ξεχνάτε ότι ο πλούτος του πανοραμικού Αρχείου βρίσκεται στο Συνοδευτικό Υλικό κάθε Ταυτότητας.